

Մ. ԳԱԳԵԱՆ

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ
ՏԱՄՆԵՐՆԵԸ ՏԱՐԳԱ
ԸՆԹԱՑՔԱԻՄ

9(47.925)

2852

Պ-23

Պապյան, Մ.

Խորհրդային հայաստանի
փանդիկներ փարվա ընթացքով:

304

ՅԵՐԿՐԱՄԵ Է 1961 թ.

Մ. ՊԱՊՅԱՆ

9(47.925)26
~~7-23~~

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ
ՏԱՍՆԻՆԸ ՏԱՐԿԱ
ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ

2852
A
II
34062



М. ПАПЯН
СОВЕТСКАЯ АРМЕНИЯ
ЗА ДЕВЯТНАДЦАТЬ ЛЕТ

Государственное издательство политической литературы
Ереван ● 1939

Հայ ժողովուրդը ամենահին ժողովուրդներից մեկն է, չափ ավելի հին, քան անթմյան յեվրոպական մի շարք ժողովուրդները:

Հայաստանն իր աշխարհագրական դիրքով ընկած է Սրենլքի և Սրենուտքի ապրանքափոխանակության և առևտրի համար ամենահարմար ճանապարհների հատման կետում և ունենալով բնական հարստությունների հսկայական միջոցներ, դարեր շարունակ հանդիսացել է անվերջ ճակատամարտերի և արշավանքների թատերաբեմ: Նրա վրա արշավել են՝ բյուզանդացիների, բաբելացիների, արաբների, ռոմանների, մոնղոլների և շատ ուրիշ կողոպտիչների, բռնակալների, արնախում հարկահանների վճարակներն ու հորդանները: Սակայն հայ ժողովուրդը շարունակ հերոսաբար պայքարի յե նետվել բոլոր տեսակի կեղեքիչների դեմ, հանուն իր ազատության, իրավունքների, հարազատ հայրենի հողի պաշտպանման:

Հայ ժողովուրդը դեռ ուշքի չեկած, մեկ պատերազմական մրրիկից հետո վրա եյին հասնում մյուս բռնապետների ավերումները, վորոնք բարբարոսաբար քանդում և ավերում եյին ստեղծագործ հայ ժողովրդի կուլտուրան, հափշտակում եյին նրա հալալ աշխատանքից և արդար վատտակից դոյացած ունեցվածքը: Նշված հարստահարիչներին փոխարինում եյին ներքին՝ հայրենի կեղեքիչները՝ Փեռլալները, իշխանները, հոգևորականությունը և սրանց կամակատարները, վորոնք մտրակում եյին հայ աշխատավոր

դյուղացուն նույն անդթությամբ և ուժով, ինչպէս գործում
էյին ոտար կեղեքիչներն մտրակն ու սուրը: Նրանք յեղեւ են
մեկը մյուսից դաժան և արնախում:

Այս բոլորից բացի՝ վրա հասաւ ուսական ցարիզմի,
նրա ռազմա-Ֆեոդալական իմպերիալիզմի նողկալի տիրա-
պետությունը, վորի ամենադաժան լծի ու կրնկի տակ
ավելի քան հարյուր տարի հեծում էր տաղանդավար հայ
ժողովուրդը—Հայաստանի աշխատավորությունը:

Յարիզմը վռչ մի միջոցի առաջ կանգ չեր առնում իր
խարխուլ հիմքերը ամուր պահելու, իր պետական փտած մե-
քենան ամբացնելու համար: Այդ նպատակով կազմակեր-
պում էր աղգամիջյան կռիւներ ու կոտորածներ, դաւաժո-
րում էր հրեական ջարդերը նախապատրաստելու դործը:

Յարիզմի տիրապետության տարիներին հայ ժողովուր-
դը, մնացած փոքր աղղությունների (հրեաների, ուղրեկ-
ների, կիրգիզների, տաճիկների, վրացիների, թյուրքերի)
նման դատապարտւած էր ամեն տեսակի հալածանքների,
ճնշման ու շահագործման, մասսայաբար աղքատանում ու
ընչադուրկ էյին դառնում հալալ ու քրտնաջան աշխատանք
կատարող աշխատավորները: Յարական վոստիկանության,
չինովնիկների, ճորտատեր կալվածատերերի, դյուղական
աստիճանավորների, հողեօր կեղեքիչների շնորհիւ մեծ չա-
փերի յեր հասել անտերների, վորբերի, աղքատների, լաց
ու կոծով ապրողների թիւը: Հայաստանը դարձել էր դարկ-
վածների, դրկվածների, վողբի ու վորբի հայրենիք: Այն
ժամանակվա կացությունը, աշխատավորների դրությունը՝
մի քանի տողերի մեջ այսպէս և նկարագրել հայ ժողովրդի
տաղանդավոր բանաստեղծ անմոռաց Հովհաննես Թումա-
նյանը.

«Մանի, ժանի, ճախարակ,
Նստենք բանի, ճախարակ,
Անտերին տեր, ճախարակ,
Վարբերին հեր, ճախարակ:

Լուսնի լուսով մանեմ յես,
Սպիտակ վոստեր անեմ յես,
Մղձառ սրով ու լացով,
Վորեր պահեմ մանածով»:

Շարունակում ե .

«Վաղուց թեև իմ հայացքը անհայտին ե ու հեռվում,
Ու իմ սիրտը իմ մտքի հետ անհուններն ե թափառում,
Բայց կարոտով ամեն անգամ յերբ դառնում եմ դեպի քեզ,
Մղկառում ե սիրտս անվերջ քո թառանչից աղեկեզ,
Ու դաղթական դալակներիդ լուռ շարքերից ուժասպառ,
Յեվ գյուղերից ե շենքերից՝ տխուր, դատարկ ու խավար,
Զարկված հայրենիք,
Զրկված հայրենիք:

Խոնավում են մտքիս հանդեպ բանականները անհամար,
Տրորում են քո յերեսը, քո դաշտերը ծաղկավառ,
Ու ջարդարար վռճակները աղաղակող վայրենի,
Ավարներով, ավերներով, խնջույքներով արյունի,
Վոր դարձրին քեզ մշտական սև ու սուղի մի հովիտ,
Խեղճ ու լալկան քո յերգերով, հայացքներով անժպիտ,
Վողրի հայրենիք,
Վորրի հայրենիք»:

Միանդամայն հասկանալի յե այն ժամանակվա տխուր
խավար, դատարկ, ուժասպառ, լալկան, անժպիտ հայրենի-
քի դրուժյունը:

Հայ ժողովրդի ե Հայաստանի աշխատավորության
կյանքի անտանելի պայմանները շարունակվեցին հակահեղա-
փոխական դաշնակցական-մառադրիստ բանդիտների տիրա-
պետության մռայլ տարիներին ես, վորոնք այժմ հնու-
թյունների արխիվն են նետված անվերադարձ կերպով:

Հայ ժողովրդի ամենավոխերիմ թշնամի դաշնակցական
տխրահռչակ պարոնները՝ անդլո-ֆրանսական իմպերիալիզ-
մի հավատարիմ վարձու շները, իրենց իմպերիալիստ տերե-
րի ցուցումով ե աջակցությամբ կաղմակերպել եյին՝ մարդ-
կության պատմության մեջ չտեսնված ե նմանը չունեցող:

ամեն տեսակի զաղրելի դործեր: Յեծը, թալանը, կողո-
պուտը, ազգամիջյան հայ-թուրքական, հայ-վրացական
կոտորածները յերկիրը հասցրել էյին լիակատար կործան-
ման և աշխատավորութեանը՝ Ֆիզիկական վոչնչացման յեղ-
րին:

Այն պահին, յերբ համաշխարհային խմաբխալիստական
տեւական սրատերազմի պատճառով յերկրի ժողտնտեսու-
թյունը քայքայվել և դաշնակցականների տիրապետու-
թյան տարիններին ուղղակի կործանման աստիճանի յեր-
հասել, այդ պահին մտրակների հարվածների տակ թալա-
նում էյին աշխատավոր շինականի վերջին ունեցվածքը,
վորպեսզի լցնէյին պահեստները և վերկէյին իրենց բոսկե-
տը բոսկե սպասվող կատասորոֆայից: Այդ ժամանակ ար-
դեն դանակը վոսկրին եր հասել, աշխատավոր ժողովուր-
դը բռնոն ատելութեամբ եր լցվել գիշատիչ գայլերի—ար-
յունուռչա կառավարիչների հանդեպ: Դաշնակցականների
վերջին ու ամենախիստ միջոցները չէյին ազդում աշխատա-
վորութեան վրա, պայքարը ընթանում եր ճակատ առ ճա-
կատ, կառավարութեանը կանդնած եր խորտակման առաջ:
Այդ մասին և վկայում ստորև նշված ղեկուցադրերից մեկը,
ուղղված դաշնակցական ներքին և դորական նախարարնե-
րին, վորի մեջ ի միջի այլոց ասված է.

«Գավառումս անպատասխանատու գինված խմ-
բերի թիվն որեցոր ավելանում է, այժմս գոյու-
թյուն ունեն (ցույց է տալիս 12 խմբապետների անուն-
ները: Մ. Պ.) խմբեր, վորոնք պետական գույքերով և
գեներով մտնում են գյուղերը, գոռով բռնագրավում
են տները, դուրս վոնդում գյուղացիներին, խլում
նրանց գույքերը, ահ ու սարսափը ամենուրեք է: Ձեր
կարգադրութեամբ մեր միլիցիայի մեծագույն մասը
գտնվում է Ալեքսանդրապոլի գավառում, մեր ուժե-
րով հնարավոր չե գալել այդ անարխիան: Այս պա-
րագանքում մենք հնարավորություն չունենք վոչ

գործին հաց, վոչ ել յերկաթուղուն վառելափայտ
հասցնելու: Այս դրությունը յերկար չի կարող շարու-
նակվել, ժողովուրդը զգված է այս ամենից: Պետա-
կան ամբարը բոլորովին դատարկ է, նման պայման-
ներում ժողովրդից հաց գանձելը անհնարին է: Պետա-
կան ապարատը հիմնովին փանդվում է:

Այս դրության մասին քեզ և քեզ այլ վար-
չության՝ մեր բոլոր դիմումները անհետևանք են
մնացել: Մենք անկարող ենք նման պայմաններում
պատասխանատվություն հանձն առնել:

Այսու խնդրում ենք Ձեր շտապ և վնասկան կար-
գադրությունը: Նման պայմաններում կատաստրո-
ֆան անխուսափելի յե, վորից հետո ամեն ինչը ուշ
կլինի»:

Ալեքսանդրի Զեմսովո. ճախ. ստորագրություն

22-ին նոյեմբերի 1920 թվին

(Պետ-արխիվ, ֆոնդ № 77, դործ № 51, էջ 700)

Դաշնակցական նախարարների միջոցառումները ինչ-
քան կտրուկ և վնասկան լինելին, իդուր եր, նրանք կյան-
քի կողմից դատապարտված եյին վոչնչացման: Այնուամե-
նայնիսլ դատակարգային թշնամին, թեկուզ իր մահամերձի
վերջին շրջանում, ավելի կատաղի յե դառնում: Հենց այդ
մահամերձ շրջանում իմպերիալիստական պետութլունների
հավատարիմ ծառաները, իրենց «վերջնական» նպատակի՝
«ծովից ծով» Հայաստան ստեղծելու սիրահարները ուզում
եյին վերահաս կատաստրոֆայից դուրս դալ աղբբեջանյան
աշխատավոր ժողովրդին կոտորելու, թալանելու, նրանց
դյուղերն ու շենքերը հրկիղելու միջոցով: Յուրաքանչյուր
աշխատավորի սիրտը ճմլվում և ստեղծլյամբ է լցվում,
հիշելով դաշնակցական բանդիտների հրեշավոր արարքնե-
րը: Նրանց զղլելի դործունեյության մասին և վկայում

«ՄԼՍՈՒԳԻՆ ՀՅՈՒՍԵՅԻՆ ԱՆՍՈՒՆՂ ԶԱՊԵՅԻ 1920 ԹՎԻ ՀՈՒՆՎԱՐԻ 23-Ի ՀԵՌԱՊԻՐԸ՝ ՈՒՂՂՎԱԾ ԲԱՂՎԻ ՍԴԱՌԼԱԾԵՆՈՒՆ, ՎՈՐԻ ՄԵՂ ՄԱՎԱԾ Ե՛»

«Հեռադրում ենք յերկրորդ անգամ: Չանդեղութի վոչնչացման յենթակա մուսուլմանները հղում են բարի առողջության ցանկություններ: Վորքան ել զանդեղութիւնները վողբային, նրանց հառաչանքները մնացին ձայն բարբառո հանապատի ու լեռների կիրճերից այն կողմը չանցան: Կտրված են կանանց ստինքները, յերեխաները թափված են, դուռններն ու մարմինները կտրված, արյունաշաղախ: Դաշնակցականների ձեռքը ընկած գեղեցիկ աղջիկները բռնաբարվում են... Յեթե կառավարությունը արտակարգ միջոցներ ձեռք չառնի, մուսուլմանները կտրած են»:

(Պետ-արխիվ, Փոնդ. № 3, դործ № 478, էջ 61)

Դաշնակցական ավադակների շայկան ավելի հեռու չե գնում: Հաշտության սլայմանադիր կնքելու ժամանակաշրջանում ավելի կատաղի կերպով կոտորում և աղբբեջանական աշխատավորությանը:

Դաշնակցական «կառավարիչներ» խորամանկ ու սանձաորձակ արարքների մասին և վկայում Աղբբեջանի արտաքին գործերի մինիստրի 1920 թվի հունվարի 22-ի հեռադիրը՝ ուղղված դաշնակցական արտաքին գործերի մինիստրին: Նրա մեջ մաված Ե՛.

«Հայաստանի կառավարության գործերը, զինված հրոսակային բանդանների հետ միասին՝ Չանդեղութից Շուշվա դավառի ուղղությամբ սկսել են հարձակողական գործողություններ, ընդվորում նրանց շարժման ճանապարհի վրա ընկած մուսուլմանական դյուղերը յենթարկված են կոտորածի, վորոնցից իննը թաքանված են վերջին որերս: Բուռն կերպով բողո-

քելով դրա դեմ, անհրաժեշտ եմ համարում Ձեզ հայտնելու հետևյալը.—1919 թ. նոյեմբերի 23-ին՝ Ադրբեջանի և Հայաստանի կառավարութիւնների միջև հաշտութեան համաձայնութիւնը ստորագրելուց հետո և դրան հաջորդող ժամանակամիջոցում Չանդեղուրի դավառի շրջանում դաշնակցական զորքերի կողմից վռնէրացված և մոտ քառասուն դյուղ...»:

Ինչքան ուղղում եր, թող Ադրբեջանի արտաքին գործերի մինիստրը փաստերը կոնկրետ նշեր և դեպքերը հուղիչ նկարագրեր, միևնույն եր, դաշնակցական կանխալնները՝ Նժդեհը և նրա նման ավաղակները ասանց խղճի խայթ դժուր կոտորում եյին անխնա: Այդ մասին և վկայում 1919 թ. նոյեմբերի 30-ի՝ Նժդեհի հրամանը՝ ուղղված Ղափանի, Գրնդեվադի, Տաթևի գործադասների պետերին: Նրա մեջ ասված ե.

«Կրակի մատնել, այրել Փիրիլուկից դեպի արևմուտք դառնալով մուսուլմանական բոլոր դյուղերը: Գրոհների ժամանակ զործածել մեծ քանակութեամբ ուժանակ և պայթուցիկ տակառ: Նշանառութիւնը կատարել կարբիդային լամպերով, դռնավոր խաբույկներով և դինամիտային փամփուռներով:

Ղափան-Գրնդեվադ-Գողթանի ռադմական ուժերի ընդհանուր հրամանատար՝ Նժդեհ»:

Ահա այսպես եյին վարվում դաշնակցական մարտերիստները ադրբեջանական և վրացական աշխատավորութեան նկատմամբ: Նույնը կատարվում եր ադրբեջանական, մուսաւլաթականների և վրացական մենչեիկներին կողմից: Անվերջ կոտորում եյին հարևան աշխատավոր ժողովուրդներին, հանուն մի բուռ բուրժուա-կալվածատերերի-կուլակ-ատկատրականների շահերի, ի հաշիւ աշխատավորների բնաջնջման ու կեղեքման ավելի հարստանում եյին մի խումբ շահագործողները և խմբապետ մարտերիստները:

Այն ժամանակ, յերբ հողադործ աշխատավորները կա-
րօք էյին մի կտոր հացի, սնվում էյին կանաչով, հաղար-
ներով կոտորվում էյին սովից, տիֆ հիվանդությունից, դաշ-
նակցական մառախուխտների ամենափոքր աստիճանավորնե-
րից սկսած մինչև ամենախոշորները լողում էյին շռայլու-
թյան ու ցուրի կյանքի մեջ: 1919 թվին՝ դաշնակցական պատ-
լամենտի պատերի տակ հավաքված կիսակենդան ու սովի
յենթակա բաղժության աչքերի առաջ զինվորական աստի-
ճանավորները շռայլում էյին հսկայական միջոցներ, ամեն
որ քեֆ ու խնձույք էյին կաղժակերսւում: Յերևանի ճաշա-
րաններից մեկում կաղժակերսւված քեֆի ժամանակ խմբա-
պետի ձիուն քիչմիշով փրավ են ուտեցնում և դռում են՝
«Չանդիրասար ատվեջայետ»:

Այսպես եր դաշնակցական տիրապետության տարիներ-
ին: Դաշնակցական հրեշները յերկիրը դարձրել էյին ավե-
րակների, վորքերի, համաճարակ հիվանդությունների, դե-
րեղմանոցների վայր: Գյուղատնտեսությունը, առանց այն
ել աննշան արդյունաբերությունը հասցրել էյին անկման,
վարելահողերը դարձրել էյին անմշակ, կործանման յեղրին
եր հասել հայ ժողովրդի դարերից իվեր ստեղծադործ կուլ-
տուրան, դրեթե լիկվիդացիայի էյին յենթարկվել դալրոցնե-
րը, աշխատավորների վաղվա կենդանի մնալու հույսերը
կտրված էյին: Միայն Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական մեծ
հեղափոխության լույսի տակ, Լենինի—Ստալինի ամենա-
հաղթ կուսակցության ղեկավարությամբ, ոռև մեծ ժո-
ղովրդի ողնությամբ, հայ ժողովուրդը գտավ իր իսկական
փրկությունը, իր յերկիրը հայտարարելով Խորհրդային:

1920 թվին Հայաստանի Խորհրդայնացման առթիվ ըն-
կեր Ստալինը գրեց.

«Տանջված ու բազմաչարչար Հայաստանը, Ան-
տանտի ու դաշնակների վողորմածությամբ սովի,
քայքայման ու գաղթի մատնված,—բոլոր «բարեկամ-
ների» կողմից խաբված այդ Հայաստանն այժմ իր

փրկութիւնը գտավ այն բանում, վոր իրեն հայտարարեց խորհրդային յերկիր: Վոչ Անգլիայի, հայկական շահերի «դարավոր պաշտպանի» կեղծ հավատօրհացումները, վո՛չ Վիլսոնի տխրահռչակ տասնչորս կետերը, վո՛չ Ազգերի Լիգայի լայնադորոյ խոստումները՝ Հայաստանի կառավարման, նրա «մանդատով» չկարողացա՛ն (և չեյի՛ն կարող) փրկել Հայաստանը կոտորածից ու փիզիկական բնաջնջումից, — միայն խորհրդային իշխանութեան գաղափա՛րը խաղաղութիւն և ազգային վերածննդի հնարավորութիւնը բերեց Հայաստանին... Թող գիտենան բոլոր նրանք, ում հարկ է գիտենալ, վոր այսպես կոչված՝ հայկական «պրոբլեմը», վորի վրա ապարդիւն կերպով գլուխ եյին ջարդում իմպերիալիստական դիվանագիտութեան հին գայլերը, իվիմակի յեղավ լուծելու միայն խորհրդային իշխանութիւնը»:

Հայ աշխատավորութիւնն ու Հայաստանի ժողովուրդը, վորոնք ընդունակ են յեղել բոլոր տեսակի նվաճողների ու հաւիչտակիչների դեմ անդուլ պայքարելու, հանուն իրենց ազատագրման, լայն իրավունքի ու ստեղծադործ աշխատանքի, նույն տենչով ել պայքարում եյին հակահեղափոխական Դաշնակցութեան դեմ:

Հայաստանի աշխատավորութիւնը Լենինի—Ստալինի փառապանծ կուսակցութեան ղեկավարութեամբ, յեղբայրական ժողովուրդների ոգնութեամբ, 1920 թվի նոյեմբերյան որերին յժնչացրեց դաշնակցական բանդաները: Հայաստանին փրկութիւն բերեց մեր լայնածավալ հայրենիքի անպարտելի Կարմիր Բանակը՝ Կիրովի, Որջոնիկիճեյի, Միկոյանի առաջնորդութեամբ:

Խորհրդային իշխանութիւնը իսպառ վերացրեց ազգամիջյան կոտորածները, սովը, աղքատութիւնը, համաճարակ հիվանդութիւնները, աղիտութիւնը, իրավունքների անհավասարութիւնը և այլն:

Բնության կողմից ստեղծված բաժնիքները ի՞նչ սպաս դիմացին մարդկության ոգտագործմանը, խոսքի ու անմշակ հողերը դարձվեցին պիտանի և բերքառատ, աշխատավորությունը դիմեց աշխատանքի, կյանքը դարձավ ուրախ ու ծաղկուն: Խորհրդային Հայաստանի աշխատավորությունը, մեր անծայրածիր հայրենիքի բազմազգ և բազմամիլիոն ժողովուրդների համերաշխ ընտանիքում, Լենինի—Ստալինի անպարտելի դրոշմ ձեռքին, վոգլեորության ու խանդավառության զգացմունքով լցված, հաստատ համոզված սոցիալիզմի հաղթանակներին՝ դնում է դեպի յերջանկության նորանոր բարձունքները:

Հայ ժողովրդի ազատարար, մեր հայր ու բարեկամ մեծ Ստալինի ղեկավարությամբ ու ամենօրյա ոգնության շնորհիվ՝ ամբողջապես փոխվել է Հայաստանը: Ամեն ինչից զուրկ, քայքայված ու ավերված նախկին Հայաստանը դարձել է արդյունաբերապես զարգացած հանրապետություններից մեկը:

Նախկին Հայաստանը զուրկ էր ծանր արդյունաբերությունից: Յերևանում կային մի քանի մանր-մունր գործարաններ մի քանի տասնյակ բանվորներով: Այդպիսիներից էր՝ Շուստովի կոնյակի գործարանը 40 բանվորով, Գաբրիելովների կաշվի, Տեր-Ավետիքովի մեխանիկական արհեստանոցները և այլն: Ալավերդում և Ղափանի պղնձահանքերը հանձնված էին ոտաբերկրյա կապիտալիստներին, ոգտագործելու, այն ել 18—20 թվերին հասցվել էին քայքայման:

Դաշնակցության տիրապետության տարիներին այսպես կոչված արդյունաբերության արտադրանքը կազմում էր մոտ մեկ միլիոն 600·000 ռուբլի կամ այն ժամանակվա ժողտնտեսության յեկամտի 10%-ը:

Խորհրդային իշխանության 19 տարիների ընթացքում սնկի պես բուսել են Հայաստանի արդյունաբերական հակա-գործարաններն ու կոմբինատները, ինչպիսիք են Խորհրդա-

յին Հայաստանի սրբազանք՝ Կիրովի անվան «Սովպրեն» Սին-
թետիկ-Կաուչուկի կոմբինատը (Յերևանում), վորի կաու-
չուկի թողարկման ժամկետը սահմանված է այս տարի, Քի-
միական Կոմբինատը (Կիրովականում), ցեմենտի գործարա-
նը (Արարատում), Տեքստիլի և մսի կոմբինատները (Լենինի
քաղաքում), պղնձի և պղնձարջասպի գործարանները
(Ղափանում և Ալավերդում), Ձեթ-ոճառի, Կոնսերվի գոր-
ծարանները և Արարատ Տրեստը (Յերևանում), Արթիկտուֆ
և Անիսլեմզա հանքերն ու թեթև արդյունաբերության ու
անդի մի շարք այլ գործարանները: Կաուչուկի են մի շարք
խոշոր ելեկտրոկայաններ, ինչպիսիք են՝ Առաջին ու յերկ-
րորդ Յերզեաները, Քանաքեռգեսը, Լենգեսը, Ձորագեսը և
մի շարք այլ ելեկտրոկայաններ: Մոտակա տարիներին կա-
վարտվի Սևան—Ջանդվի կասկադը և այլն: Ամենուրեք ու-
սումնասիրվում և հայտաբերվում են նորանոր հանքեր և բնա-
կան այլ հարստություններ, վորոնք թագնված են Հայաս-
տանի հարուստ հողի ընդերքում: Վերջերս հայտաբերվել
է Ջանգեղուր լեռնավայրում պղնձի ու մոլիբդենի Ռիչիի
նոր հանքատեղը, վորը մի քանի անգամ հարուստ է, քան
Ալավերդու և Ղափանի հանքատեղերը միասին վերցրած:
Հայտաբերված է նաև ածխի յերկու հանքատեղ Ջաջու-
ում (Լենինականի մոտ) և Կարաբաղլարի շրջանում:

Խորհրդային Հայաստանը անցյալի հետամնաց ագրա-
րային յերկրից վերածվել է ինդուստրիալ-ագրարային
յերկրի: Որինակ՝ 1913 թվին արդյունաբերության արտա-
դրանքը յեղել է 21,7%, դյուղատնտեսությանը՝ 78,3%:
1919 թվին՝ արդյունաբերության արտադրանքը յեղել է
10%, դյուղատնտեսության արտադրանքը 90%: 1928
թվին՝ արդյունաբերության արտադրանքը 22%, դյուղա-
տնտեսությանը 78%: 1938 թ. արդյունաբերությանը
75,5%, դյուղատնտեսությանը 24,5%:

Այս թվերը ցույց են տալիս խորհրդային իշխանության
որով և հատկապես Ստալինյան յերկու հնդամյակներին կա-

տարված խոշոր տեղաշարժերը արդյունաբերության և գյուղատնտեսության արտադրանքի տեսակարար կշռումը: Յերկու հնդամյակների ընթացքում յերկրի արդյունաբերությանը աճել և չտեսնված չափով: Այս թվերը ցույց են տալիս նախկին Հայաստանի հետամնացության, առհասարակ և արդյունաբերության գծով հասկապես: Ժողովրդատնտեսության պատկերը լրիվ չէր լինի, յեթե ցույց չտայինք առանձին ճյուղերի արտադրանքի չափը: Այսպես, որինակ, արդյունաբերության և գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքը (26—27 թվերի անփոփոխ դնելով—հազար ուսուլիններով) հետևյալն էր.

1913 թ. 1919 թ. 1938 թ.

ա) Արդյունաբերության և գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքը	95·576	16·815	433·032
բ) Այդ թվում՝ արդյունաբերության համախառն արտադրանքը	20·724	1·688	326·808
գ) Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքը	74·852	15·127	106·224

Այս թվերը ցույց են տալիս ուստական ցարիդի, այդամենավայրադ շահագործողի տիրապետության տարիները, յերբ արդյունաբերության և գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի առանց այն էլ շատ քիչ քանակությանը՝ 95 միլիոն 576 հազար ուսուլուց 1919 թվին հասցվեց 16 միլ. 815 հազար ուսուլու:

Այս թվերը ցույց են տալիս, վոր Հայաստանի խորհրդայնացման 19 տարիների ընթացքում ձեռք բերածն իրոք հնարավոր էր միայն խորհրդային իշխանության համերաչխ իրադրության մեջ սոցիալիզմի յերկրում, վորպեսզի մի տարվա ընթացքում արդյունաբերության և գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքը կադմեր 433 միլիոն 32 հազար ուսուլի, իսկ արդյունաբերությանը 326 միլիոն 808 հազար ուսուլի:

1939 թվի 9 ամսում՝ նարկոմատային բոլոր արդյունաբերությունների արտադրանքը կազմում է 155 միլիոն 739 հազար 200 ռուբլի, իսկ 1938 թվի 9 ամսվա արտադրանքի համեմատությամբ կազմում է 129,4% :

Այս ապացուցում է, իսկ մեր արդյունաբերության մեջ աշխատող ստախանովականները, հարվածային ու քրտնաջան աշխատանք կատարողները բաշխատում են յերկրի հանդեպ իրենց պարտքը պատվով կատարել: Արդյունաբերության բնադավառում աշխատող շատ կոլեկտիվներ մտնելով XVIII կուսհամագումարի և 3-րդ հնդամյակի անվան սոցմրցման մեջ, աշխատում են ծաղկող հայրենիքին ավելի շատ և լուրավոր ապրանք տալ:

Խորհրդային իշխանության տարիների ընթացքում յերկրի ժողովրդական տնտեսության մեջ ներդրվել են պատկառելի գումարներ, որինակ՝ մինչև 1938 թ. վերջը ներդրվել է մեկ միլիարդ 610 միլիոն 172 հազար 500 ռուբլի, իսկ 1938 թ. վերջին հնդամյակում ներդրվել է 312 միլիոն 277 հազար 600 ռուբլի, յերկրորդ հնդամյակում ներդրվել է 974 միլ. 890 հազար 900 ռուբլի: Միայն 1938 թվին ներդրվել է 349 միլիոն 897 հազար ռուբլի, իսկ մնացած գումարը ներդրվել է մինչև 28—29 թվերը: Այդ գումարները ներդրվել են ժողտնտեսության հետևյալ բնադավառներում՝

Արդյունաբերության մեջ

Առաջին հնդամյակում ներդրվել է՝	80 միլիոն 453	հազար 300 ռուբլի:
Յերկրորդ հնդամյակում ներդրվել է՝	233 » 639	» 600 »
Միայն 1938 թվին՝	84 » 683	» ռուբլի:

Ենեթգետիկ

Առաջին հնդամյակում ներդրվել է՝	37 միլիոն 764	հազար 900 ռուբլի:
Յերկրորդ հնդամյակում ներդրվել է՝	152 » 462	» 600 »
Միայն 1938 թվին՝	20 » 814	» ռուբլի:

Գյուղատնտեսության մեջ

Առաջին հնգամյակում ներդրվել է՝	96 միլիոն	580 հազար	500 ուսրլի,
Յերկրորդ հնգամյակում ներդրվել է՝	199 »	756 »	100 »
Միայն 1938 թվին՝	47 »	689 »	ոսրլի:

Տրանսպորտում

Առաջին հնգամյակում ներդրվել է՝	23 միլիոն	951 հազար	ոսրլի,
Յերկրորդ հնգամյակում ներդրվել է՝	62 »	292 »	600 »
Միայն 1938 թվին՝	մեկ »	746 »	ոսրլի:

Լուսավորության բնագավառում

Առաջին հնգամյակում ներդրվել է՝	13 միլիոն	385 հազար	760 ոսրլի,
Յերկրորդ հնգամյակում ներդրվել է՝	60 »	178 »	200 »
Միայն 1938 թվին՝	26 »	17 »	ոսրլի:

Առողջապահության բնագավառում

Առաջին հնգամյակում ներդրվել է՝	10 միլիոն	521 հազար	500 ոսրլի,
Յերկրորդ հնգամյակում ներդրվել է՝	37 »	494 »	100 »
Միայն 1938 թվին՝	8 »	757 »	ոսրլի:

Բնակարանային տնտեսության մեջ

Առաջին հնգամյակում ներդրվել է՝	22 միլիոն	103 հազար	800 ոսրլի,
Յերկրորդ հնգամյակում ներդրվել է՝	107 »	426 »	900 »
Միայն 1938 թվին՝	28 »	479 »	ոսրլի և այլն:

Այս թվերը ցույց են տալիս մեր ժողտնտեսության տարբեր բնագավառներում տարեցտարի կատարված աճը. բնորոշ են արդյունաբերության, եներդեմտիկայի բնագավառում, վորպես ժողտնտեսության վորոշիչ ճյուղերում արված ներդրումները: Հիմնականում այս յերկու բնագավառներին էր կախված սոցիալիստական դյուղատնտեսության ու մնացած բնագավառների աննախընթաց թափը:

Խոշոր միջոցներ են ներդրված տրանսպորտի բնագավառում:

տում, վերը ժողովածուների մեջ հատարելու յե այնպիսի դեր, ինչպես որդանիզմի արյունատար անոթները: Միայն սոցիալիստական իրավահարգում հնարավոր է ժողովրդավորության, բնակարանային շինարարության, առողջապահության մեջ ներդրել այնքան գումարներ, ինչ ներդրված է մեր ընդարձակ հայրենիքի անբաժանելի մի մասը կազմող Խորհրդային Հայաստանում:

Մեր բոլոր նարկոմատային արդյունաբերական ձեռնարկությանները 1938 թվին արտադրել են՝ 120 միլիոն 362 հազար 600 ու. ապրանք (հաշված 1926—27 թվերի անփոփոխ դներով): Այդ տեսակետից արժե նշել մեր արդյունաբերության հետևյալ ճյուղերը, վորոնք 1938 թվին արտադրել են՝

Ալալերդու և Ղափանի պղնձի հանքեր՝ 11 միլիոն 610 հազ. ու. արտադրանք:

Ամբողջ ելեկտրո-կայանները՝ 20 միլ. 686 հազ. ուրվու եներգիա Բիմիական գործարաններ՝ 40 միլ. 255 հազ. ուրվու:

Մսի կոմբինատները (Լենինական—Ցերեան)՝ 15 միլ. 253 հազար ուրվու:

Հացի տրեստ՝ 13 միլիոն 244 հազար ուրվու:

Ծխախոտի գործարանը՝ 8 միլիոն 919 հազար ուրվու:

Կարի գործարանը (Լենինական—Ցերեան)՝ 11 միլ. 948 հազ. ուրվու:

Կոնսերվի գործարանն արտադրել է 6 միլ. 991 հազ. ուրվու:

Լենինականի չուլքու գործարանը՝ 6 միլ. 154 հազ. ուրվու արտադրանք և այլն:

Մի շարք գործարաններ արտադրել են հետևյալ քանակությամբ ապրանքներ՝

Կոչկեղեն—246 հազար գույլ: Բյազ—13 միլիոն 700 հազ. մետր: Կոնսերվ—18 միլիոն 250 հազար տուփ, խոտ կաշի՝ 374 հազար քառակուսի մետր, ծխախոտ՝ մեկ միլիարդ 600 միլիոն հատ: Հացի և բուլկու թխվածքներ—45 հազար 160 տոնն և այլ տեսակի բաղմաքանակ ապրանքներ ու մթերքներ, վորոնք գնում են մեր աշխատավորական մասսաների կարիքները հոգալու համար:

Մեր ծանր արդյունաբերության զարգացման շնորհիվ արագ թափով առաջ է մղվում թեթև ու աննդի արդյունա-

բերությունը: Այդ տեսակետից Հանրապետության պար-
ծանքն են հանդիսանում Լենինականի Տեքստիլ Կոմբինատը և
Տրիկոտաժի գործարանը, վորոնք յերկրին տալիս են խոշոր
քանակությամբ բյաղ, տրիկոտաժ, մանվածք և այլն:
Անցյալում առհասարակ թեթև և սննդի արդյունաբերու-
թյունից զուրկ Հայաստանը այժմ ունի մսի կոմբինատներ,
Կոնսերվի, Մակարոնի, Ձեթ-ոճառի, Ծխախոտի գործա-
րաններ, Արարատ Տրեստ իր լայն ճյուղավորված ցանցով:
Տրեստ, վորը խորհրդային յերջանիկ ժողովրդի համար տա-
րեկան տալիս և ավելի քան 78.000 հեկտոլիտր գինի, 48.000
հեկտոլիտր կոնյակ, 20.000 հեկտոլիտր ողի, 330.000 հեկ-
տոլիտր լիկյոր և այլ տեսակի քաղցր ըմպելիքներ: Տրես-
տի ամբողջ շրջանառությունը տարեկան կազմում և ավելի
քան 130 միլիոն ռուբլի:

Մեր ծանր, թեթև ու սննդի արդյունաբերությունները
մեր լայնածավալ յերկրին տալիս են այն ամենը, ինչ ան-
հրաժեշտ և մեր հայրենիքի ուրախ ու յերջանիկ ժողո-
վուրդներին:

Ժողովրդական տնտեսության կարևոր ճյուղերից մեկը
յերկաթուղային տրանսպորտն է. այդ կարևոր ճյուղը
նույնպես չափազանց աննշան էր դարդացած, իսկ Դաշնակ-
ցության տարիներին հասցված էր լիակատար քայքայման,
չկար վառելանյութ, չկային նաև չվացուցակներ, կարդ
ու կանոնի մասին խոսք լինել չէր կարող յերկաթուղային
տրանսպորտում: Չվացուցակների փոխարեն գործում էին
դաշնակցական չինովնիկների կամայականությունները,
բարձումը և բեռնաթափումը հասել էր աննշան չափի: Յեթե
նկատի չունենանք Դաշնակցության տարիներին յեղած բար-
ձումը և բեռնաթափումը, 1913 թվի համեմատությամբ
1938 թ. բարձումն ու բեռնաթափումը ավելացել և մոտ
տասնյերեք անգամ: Բեռնաշրջանության ասպարեղում ձեռք
բերված այս վիթխարի նվաճումներն անգամ դերազանցվե-

ցին հետադադում: Այսպես որինակ, 1938 թվի կես տար-
վա համեմատությամբ 1939 թ. կես տարում պլանը կա-
տարված է 109,3 %-ով:

Մեր ստախանովական ու հարվածային յերկաթուղային-
ները աշխատանքները կատարում են այնպես, ինչպես վայել
և Ստալինյան հողատարությամբ աճած հայրենասեր յերկա-
թուղայիններին: Դաշնակցության ժամանակվա խճուղային
ճանապարհների մասին խոսելն ավելորդ է, քանի վոր խճու-
ղային ճանապարհները հասցվել էին այն աստիճանի, վոր
վարելահողերից տարբերել հնարավոր չեր: Մի շարք շրջան-
ներում անգամ սայլուղի էլ չկար: Ղափանի, Գորիսի, Սիսի-
անի, Մեղրու միջգյուղյա ճանապարհները կարելի չեր անցնել
հետիոտն, իսկ սպորանքների տեղափոխումը միայն ձիերի և
ջորինների միջոցով էր կատարվում: Այժմ չես կարող դանել
մի շրջան կամ վրենս դյուղ, ուր ավտոմեքենա չանցնի,
յեթե չհաշվենք հատ ու կենտ բացառությունները:

Հայաստանում խճուղային ճանապարհաշինարարության աս-
պարեղում վիթխարի նվաճումներ ունենք: Այս տա-
րի հսկայական աշխատանք և կատարվել խճուղի-ճանա-
պարհների ասֆալտապատման, յեղածների լայնացման, կա-
մուրջների կառուցման վրա: Այդ տեսակետից հրաշալի աշ-
խատանք և կատարված Յերեանից Սևան տանող խճուղիում:
Իրենց լավ և հարվածային աշխատանքների համար խճու-
ղային ճանապարհների վրա աշխատող մի շարք ընկերներ
պարգևատրվեցին Հայկական ԽՍՀ Գերագույն Խորհրդի Նա-
խագահության կողմից պատվոգրով և արժեքավոր իրերով:

Հալալ ու քրանաջան աշխատանք կատարող մեր բան-
վոր-ծառայողների, ինժեներ-տեխնիկների, մասնագետների
չնորհիվ յերկիրը ստացել և չտեսնված արտադրանք, վորի
չնորհիվ տարեցտարի աճել և աշխատավարձի ֆոնդը և
բանվորների ու ծառայողների միջին աշխատավարձի չափը:
Այսպես, որինակ,

Բանվոր-ծառայողների միջին քանակը 1932 թ. յեղել է 93.996 հոգի: 1935 թ. յեղել է 101.165 հոգի: 1937 թվին՝ 111.178 հոգի: Յուրաքանչյուր բանվոր-ծառայողի միջին աշխատավարձը 1932 թ. յեղել է 1541 ռուբլի: 1935 թվին՝ 2.566 ռուբ.: 1937 թվին՝ 3.352 ռ.:

Նարկոմատների գծով բանվորների տարեկան միջին աշխատավարձն ունի հետևյալ սլատկերը:

Յեթե 1932 թվին տարեկան միջին աշխատավարձը յեղել է 6.691 ռուբլի, 1935 թվին՝ 9.091 ռուբլի, 1938 թ. յեղել է 13.109 ռուբլի, մորը 1932 թվի համեմատությամբ կազմում է 195,9%:

Այս թվերը խոսում են Լենինի—Ստալինի կուսակցության ղեկավարութայամբ ու խորհրդային իշխանության շնորհիվ ստեղծված այնպիսի պայմանների մասին, մորոնք հատուկ են ու հնարավոր միայն Սոցիալիստական յերկրում: Այդպիսի յերևույթ անհասանելի ու անիրագործելի յե կապիտալիստական յերկրներում:

Դաշնակցության տիրապետութայան ժամանակ աշխատավարձի բարձրացման և բանվորների դրութայան լավացման հույսերը միանգամայն կտրված էյին: Այդ մասին և վկայում Ալեքսանդրովի աշխատանքի վիճակագրական բաժնի 1919 թվի հուլիսի ղեկուցագիրը, մորի մեջ ասված է.

«Սովը քայքայել և վռնչացրել է ամեն ինչ: Անորոշ և անապահով կյանքը թույլ չի տալիս ժողովրդին ստեղծագործ և արդյունաբեր աշխատանքի դիմելու: Այսպիսի պայմաններում պաշտպանել և պահպանել այս ու այն որենքը, մորով ասվահովված լինի բանվորի կյանքն ու ապագան, շատ դժվար է... նույնիսկ դժվար է վորոշել բանվորի՝ ընդհանուր պետութայան համար նվազագույն վարձատրությունը, քանի մոր որ-որի վրա վորիտիվում է ու թանգանում է յերկրի տնտեսական կյանքը: Այսորվա բա-

վարար որովարձը. արդեն անբավարար ե մի շարա-
թից հետո»:

Միանգամայն հասկանալի չէ, լոր դաշնակցական հրեշ-
ների ստեղծած անտանելի իրադրության մեջ որեցոր կյանքը
դառնում եր անհուսալի: Հայաստանը անցյալում մութ
եր ու խավար, դյուղերն ու շենքերը լույս եյին ստանում
ձեթի և սև նավթի ճրագներից, ելեկտրական լուսավորու-
թյունը հաղվադյուտ և շատ աննշան եր Հայաստանում:
Միայն խորհրդային իշխանության տարիներին աշխատա-
վորության կուլտուրական ու յերջանիկ կյանքն ավելի ծաղ-
կուն դարձվեց Խլիչյան լամպոզիկաների պայծառ լույսով:
Այսոր ելեկտրականության միջոցով վոչ միայն աշխատում
են մեր գործարանները, հանքերը, արդյունաբերության,
դյուղատնտեսության համապատասխան ձեռնարկություննե-
րը, այլև լուսավորված են մեր քաղաքներն ու շրջանների
կենտրոնները, շատ ու շատ դյուղերն ու ավանները:

Այժմ XVIII կուս. համագումարի վորոշման հիման վրա
կառուցվում են մի շարք փոքր ու միջակ ելեկտրոկայան-
ներ: Այսպիսով մոտ ապագայում՝ Հայաստանի յեթե վոչ
բոլոր դյուղերը, գոնե դյուղերի ճնշող մեծամասնությունը
կստանան ելեկտրական լուսավորություն: Ելեկտրոեներդիա-
յի կարողությունը հասնում ե պատկառելի չափերի. այս-
պես, որինակ,

1913 թվին՝ Հայաստանում յեղել ե 10 ելեկտրոկայան,
1919 թ. մնացել եր 7 ելեկտրոկայան, վորոնք տվել են 1,7
միլիոն կիլովատ եներդիա. 1938 թվին կար 45 ելեկտրոկա-
յան, վորոնք յերկրին տալիս են վիթխարի կարողության
ելեկտրոեներդիա:

Այսպիսով իրականացվել ե մեծահանձար վլադիմիր
Իլյիչ Լենինի հանրահայտնի լողունդը՝ «Խորհրդային իշխա-
նություն պլյուս ելեկտրիֆիկացիա՝ հավասար ե սոցիալիզ-
մի»:

Ստալինյան հնգամյակների տարիներին ստեղծված

ծանր ինդուստրիայի շնորհիվ սոցիալիզմի հաղթանակը ան-
վերադարձորեն ապահովված և դյուզաանտեսության մեջ:
Մինչև խորհրդայնացումը Հայաստանի դյուզաանտեսու-
թյունը մանր եր, դանվում եր ցիրուցան, աղքատ ու փոշի-
ացած վիճակում: Ըստ լայ հողերը, հողերի 70%-ը
դանվում եր պետության, կուլակների, վանքերի, յեկեղե-
ցիների ու զինվորական աստիճանավորների տրամադրու-
թյան տակ: Հողերի փոքր ու անսկսք մասը, ընդամենը
30%-ը դանվում եր ամբողջ աշխատավոր դյուզացիության
ձեռքին: Արտադրական միջոցներից դուրկ բաւրակ ու չքա-
փոր դյուզացիները ընկնելով կուլակների ու վաշխառուների
ծանր պարաքերի տակ, ստիպված էյին իրենց աննշան հո-
դակտորը կամ արենդով տալ կամ ընդմիշտ վաճառել այդ
տղրուկներին, ու ամեն ինչից դուրկ կամ զնում էյին ար-
դյունաբերական վաշրեր կամ տեղում կուլակների մոտ չըն-
շին վարձատրությամբ քարշ էյին տալիս իրենց և իրենց ըն-
տանիքների դառն ու չաքքաշ որերը:

Մեր հանրապետության աշխատավոր դյուզացիությու-
նը, հարեան հանրապետությունների դյուզացիության
նման, իր փրկությունը դառավ Հոկտեմբերյան հեղափոխու-
թյան լուսատու ճառագայթների միջոցով: Հոկտեմբերյան
Սոցիալիստական մեծ հեղափոխության շարունակությունը
հանդիսացող Նոյեմբերյան հեղափոխության շնորհիվ հայ
ժողովուրդը, Հայաստանի աշխատավորությունը՝ ունեցավ
իր հարազատ իշխանությունը, հողն ու իրավունքները:

Աշխատավոր դյուզացիությունը հող ունենալով հան-
դերձ, միևնույն եր, մանր, ցիրուցան անտեսությամբ կա-
լիքից դուրս գալ չեր կարող, ունեւոր ու յերջանիկ չեր կա-
րող ապրել: Գյուղատնտեսության մասին խոսելիս, առա-
ջավոր մարդկության մտքի փարոս Լենինը ասում եր.

«Յերե մենի առաջվա նման նստեմ մանր տնտե-
սություններում, քեկուզ և վորայեւ ազատ քաղաքա-
ցիներ ազատ հողի վրա, միևնույն է, մեզ անխուսա-

փելի կարուստ ե սպառնում» (Հատոր XX, էջ 417),
և շարունակում:

«Մանր տնտեսութեամբ մարդ կարիքից չի կարող դուրս գալ» (Հատոր XXIV, էջ 54). «Միայն ընդհանուր, արտելային, ընկերային աշխատանքի ոգևորությամբ կարելի յե դուրս գալ այն փակուղուց, ուր բշել ե մեզ իմպերիալիստական պատերազմը»: (Հատոր XXIV, էջ 537):

Անմոռանալի առաջնորդի դործի համառարիմ ու անձնակեր շարունակող, աշխարհի աշխատավորութեան սիրելի, հայ ժողովրդի բարեկամ մեծ Ստալինի ղեկավարութեամբ հիմնովեցին և ստեղծվեցին կոլխոզային կարգեր: Հանրատնտեսութեան աշխատավոր դյուշադիութեանը, մեր ընդարձակ հայրենիքի բաղձամիլիոն դյուշադիութեան հետ միասին, հաստատ համոզմամբ լինելով կոլխոզային կարգերի առաջնությունը, վորպես իր ունեւոր ու յերջանիկ կյանքի միակ ուղու, ընդդրկվեց կոլտնտեսութեաններում: Ահա թե ինչպես են աճել կոլեկտիվ տնտեսութեանները, նրանց մեջ ընդդրրկված տնտեսութեանների թիւը և տոկոսը:

1927 թվին յեղել ե 6 կոլխոզ 346 դյուշական տնտեսութեամբ: 1928 թ. յեղել ե 54 կոլխոզ, 1.085 տնտեսութեան, վորը կազմում եր 0,6%-ը: 1932 թվին՝ 897 կոլխոզ, 67.097 տնտեսութեան, վորը կազմում եր 39,9%-ը: 1936 թվին՝ 1.071 կոլխոզ, 163.663 տնտեսութեան, վորը կազմում եր 86,6%-ը: 1939 թվին կա 1.078 կոլխոզ, 182.945 տնտեսութեան, վորը կազմում ե 96,1%-ը, չհաշված վերջին ամիսներին նոր ընդունված տնտեսութեանները: Յեթե այդ ել գումարենք, կստացվի այն, վոր մենատնտեսները կկազմեն ամենատաննչան մասը: Տարեցտարի աճել ե ցանքային դաշտերի և կոլտուրական մշակութեանի տարածութեանը. այսպես, որինակ,

1913 թվի ցանքային տարածութեանը յեղել ե 345.700

հեկտ., ճնշող մեծամասնությունը հացահատիկային ցան-
քեր. 1919 թվին ցանքերի տարածությունն իջել է 82.700
հեկտարի, վորից հացահատիկ 78.400 հեկտար: 1928 թվին
յեղել է 332 հազար հեկտար, վորից հացահատիկային 290
հազար 800 հեկտար: Այս տարի 438.900 հեկտար, վորից
հացահատիկային 357.800 հեկտար. միանգամայն պարզ է
տարրերությունը: Բնորոշ է այն, վոր ամբողջ վարելահո-
ղերի 0,4%-ը 1928 թվին, 92,6%-ը 1937 թվին, 97,6%-ը
1939 թվի 7-րդ ամսին դանվում է կոլխոզների տրամադրու-
թյան տակ: Այժմ միայն վարելահողերի 2,4%-ն է մնացել
մենատնտեսներին. յեթե նկատի ունենանք 7-րդ ամսից մին-
չև 1939 թվի վերջը կոլխոզներում նոր ընդունված
տնտեսությունների վարելահողերի միացումը, հետևապես
վարելահողերն ամբողջությամբ կլինեն կոլխոզների տրամա-
դրության տակ: Կարևորն այն է, վոր բավական խոշոր քա-
նակությամբ հողեր դրված են կուլտուրական մշակույթնե-
րի տակ:

Որինակ բամբակի ցանքերի տարածությունը՝ 1919
թվի համեմատությամբ, 1938 թվին աճել է 28,5
անգամ: Խաղողի այգի 1919 թվին յեղել է 4200 հեկ-
տար, 1938 թվին՝ 14.200 հեկտար: Ծխախոտ 1919 թվին՝
100 հեկտար, 1939 թվին՝ 3.500 հեկտար: Կարտոֆիլ 1919
թվին յեղել է 1800 հեկտար, 1939 թվին 12.300 հեկտար և
այլն:

Այս թվերը ցույց են տալիս, վոր մեր կուսակցությունն
բւ իշխանությունը վոչ միայն ուղադրություն են դարձնում
ցանքերի տարածությունների լայնացման վրա, այլև կուլ-
տուրական մշակույթների տարածությունների ընդարձակ-
ման վրա:

Ստալինյան հնդամյակների տարիներին դյուզատնտե-
սությունը յենթարկվեց մեքենայացման. մեքենայացման
է յենթարկվել վոչ միայն հասկավոր ցանքերի մշակույթը,

այլև կուլտուրական մշակույթների (բամբակի, ծխախոտի, ճակնդեղի, այգիների) տարածությունները: Անցյալի նախադարյան հետամնաց գործիքները իսպառ վերացվել են գյուղատնտեսության միջից, վորոնց փոխարինել են գյուղատնտեսության ժամանակակից առաջավոր մեքենաները ու գործիքները, այնպիսի մեքենաներ, վորոնցից վորոշ քանակությամբ ունենալը Լենինը ֆանտազիա յեր համարում:

Խոսելով գյուղատնտեսության մեքենայացման և միջակ գյուղացիությանը կոմունիզմի մեջ գրավելու մասին, Վ. Ի. Լենինը հետևյալն էր ասում.

«Միջակ գյուղացիությունը կոմունիստական հասարակության մեջ միայն այն ժամանակ մեր կողմը կլինի, յերբ մենք քեքեացնենք ու բարելավենք նրա կյանքի տնտեսական պայմանները: Յեթե մենք կարողանայինք վաղը տալ 100.000 առաջնակարգ տրակտոր, դրանք ապահովեյինք բենզինով, դրանք ապահովեյինք մեքենավարներով (դուք հիանալի գիտեք, վոր առայժմ սա ֆանտազիա յե), ապա միջակ գյուղացին կասեր. «Յես կոմունիստի կողմն եմ» (այսինքն՝ կոմունիզմի կողմը): Բայց այդ անելու համար հարկավոր է նախ հաղթել միջազգային բուրժուազիային, հարկավոր է հարկադրել նրան, վոր տա մեզ այդ տրակտորները, կամ քե չե մեր արտադրողականությունը այնքան պետք է բարձրացնել, վորպեսզի մենք ինքներս կարողանանք դրանք հայթայթել: Միայն այս կերպ նիշտ դրված կլինի այդ հարցը»: (Հատոր XXIV, Էջ 170):

Այն ժամանակվա ֆանտազիան այժմ իրականություն է դարձել գյուղատնտեսության մեջ. հարյուր-հազարավոր տրակտորներ, կոմբայններ, կալսիչներ և այլ տեսակի մեքենաներ ու գործիքներ արտադրվում են մեր սեփական գործարաններում: Միայն Հայաստանում գյուղատնտեսության մեջ 1938 թ. կար 1431 տրակտոր, 302 կալսիչ,

192 կոմբայն, 728 բեռնատար ավտոմեքենա և այլ մեքենաներ:

1939 թվին կա 32 ՄՏ կայան, վորոնք ունեն 1284 տրակտոր, 245 կոմբայն, 276 կալսիչ, վորոնց ընդհանուր հզորությունը՝ վերածված ձիու ուժի՝ պատկառելի չափերի յե հասնում: Ըստ 1938 թվի տվյալների՝ կոլխոզների 65,1%-ը սպասարկում են ՄՏ կայանները: Այժմ վարի, հերկի, հնձի, կալսելու խոշոր մասը կատարվում է մեքենաների միջոցով:

Խորհրդային իշխանության տարիներին ցանքերի տարածության լայնացման հետ միասին ավելացել է վոռոգելի տարածությունների չափը: 1919 թվին վոռոգվում էր 60.000 հեկտար, իսկ 1939 թ. վոռոգվեց 173.300 հեկտար: Միայն 1938—39 թվերին 9 շրջաններում կառուցվել է 27 ջրանցք, վորոնք վոռոգել են ահագին տարածություններ:

Հայաստանի խորհրդայնացումից հետո կառուցվել են՝ Վաղարշապատի շրջանի Լեռնի անվան ջրանցքը, վոռոգում է 1800 հեկտար. Շիրակի ջրանցքը, վոռոգում է 11.000 հեկտար. Այդր լճի սիստեմը՝ 5000 հեկտար. Սարգառապատի ջրանցքը՝ 7000 հեկտար, վերջացվելու վրա յեն ընկեր Ստալինի անվան ջրանցքի (Ղուերի վոռոգման սիստեմի) աշխատանքները, վորը վոռոգելու յե 13.550 հեկտար տարածություն:

1940 թվին ավարտվելու յեն Յերևան—Աշտարակ, Բասարգեչարի (Մազրա), Վաղարշապատի, Ղափանի, Կոտայքի, Ղամարլուի, Սպիտակի և շատ ուրիշ ջրանցքները, վորոնց միջոցով վոռոգվելու յեն դարերից ի վեր անջուր մնացած հողամասեր: Դրանք դառնալու յեն ինչպես հացահատիկի, նույնպես և բամբակի, ծխախոտի, ճակնդեղի, կարտոֆիլի, մրգատու այգիների բերքառատ դաշտեր, մեր աշխատավորության համար լիառատ յեկամատարներ որյեկուններ: Գյուղատնտեսության մեքենավորման, ջրովի տարա-

ծուխթյունների ավելացման ու մեր աշխատասեր կոլխոզներիների քրտնաջան աշխատանքի շնորհիվ՝ մեծ չափերի յե հասել բամբակի, խաղողի, ծխախոտի, հացահատիկի, կարտոֆիլի և այլ կուլտուրաների բերքատվությունը: Այսպես, որինակ,

1919 թվին հացահատիկի միջին բերքը յեղել է 4,1 ցենտներ: 1928 թվին՝ 4,6 ցենտներ, 1937 թվին՝ 9,2 ցենտներ: Բոլոր տվյալները կան, վոր այս տարի նույնպես բերքատվությունը ավելի բարձր է լինելու: Բերքատվության բարձրացման հետևանքով տարեցտարի աճել է կոլխոզների յեկամուտը: Յեթե 1936 թվին կոլխոզների համախառն յեկամուտը կազմում էր 175 միլիոն 96 հազար 300 ուռըլի, 1938 թվին հասավ 234 միլիոն 571 հազար ուռըլու: 1936 թվին մեկ կոլտնտեսականի համախառն յեկամուտը կազմում էր 1108 ուռըլի, 1938 թվին այն կազմում էր 1356 ուռըլի:

Տարեցտարի աճում է միլիոնատեր կոլխոզների թիվը: 1936 թ. յեղել է այդպիսի 18 կոլխոզ, 1937 թվին՝ 29 կոլխոզ, 1938 թվին՝ 41 կոլխոզ: Բոլոր տվյալներն ասում են այն մասին, վոր այս տարի միլիոնատեր կոլխոզների թիվը մի քանի անգամ ավելի կլինի: Ահա միլիոնատեր կոլխոզներից մի քանիսը:

Ղամարլուի շրջանի՝ Նորաշեն, Արտաշատ, Դարդալու, Նովրուզլու, Այգեստան, Յուլա, Բեջադլու, Ն. Ղամարլու, Բուրաստան, Դալար և շատ ուրիշ գյուղերի կոլխոզները:

Հոկտեմբերյանի շրջանի՝ Հոկտեմբերյան, Գեջրլու, Սովետական, Բամբակաշատ, Կուզիդիդան, Արմավիր, Մ. Շահրիար, Փ. Շահրիար և այլ գյուղերի կոլխոզները:

Վաղարշապատի շրջանի՝ «Անաստված», Փարաքար, Վաղարատ, Արշալույս, Այնալու, Խաթունարխ, Սամադար և այլ գյուղերի կոլխոզները:

Զանգիբրատարի շրջանի՝ Զանգիբրատար, Զահմաթ, Թագադար և այլ գյուղեր:

Աշտարակի շրջանի՝ Աշտարակ, Վոսկեմաղ, Ոչական:

Վեդիի շրջանի՝ Արարատ, Ռեհանլու:

Կալինինոյի շրջանի՝ Կալինինո և այլ գյուղերի կոլխոզները:

Մեր հանրապետության միլիոնատեր և մնացած կոլխոզները խոշոր աշխատանք կատարեցին Համամիութենական գյուղատնտեսական ցուցահանդեսի պահանջները լրացնելու ուղղությամբ: 1939 թվին ցուցահանդեսին մասնակցել են 170 կոլխոզներ, 5 սովխոզներ: Ինչպես հացահատիկի, բամբակի, ծխախոտի, այգիների, կարտոֆիլի, խոտաբույսերի բերքատվություները բարձրացնող, անասնապահություները զարգացնող, նույնպես և բերքահավաքը, վարը, ցելը բարձր ցուցանիշներով կատարող տրակտորիստ, կոմբայնավար ու մասնագետ ստախանովականներից և հարվածայիններից՝ 1939 թվի ցուցահանդեսին մասնակցել են 2862 հոգի: 1940 թվի համար ամենուրեք ստացվում են դիմումներ:

Այս փաստերը ցույց են տալիս, վոր մեր կոլխոզներն ու կոլխոզնիկները տողորված են բոլոր տեսակի կուլտուրաների բերքատվություները բարձրացնելու, անասնապահություները զարգացնելու, մեր հայրենիքն ավելի հզորացնելու և անառիկ դարձնելու բուռն ցանկությամբ: Այդպիսի ցանկություները դործի վերածելու արդյունքն է, վոր մեր կոլխոզնիկների յեկամուտները չտեսնված չափերի յեն հասնում: Որինակ՝ Վաղարշապատի շրջանի «Անաստված» կոլխոզի անդամ, նախկին բատրակ Պետրոս Ասլանյանը իր ընտանիքով այս տարի վաստակել է 1040 աշխոր, վորի դիմաց ստանալու յե 18729 ուլբլի միայն դրամ, 1500 կիլո հացահատիկ, 312 կիլո խաղող, 820 լիտր շիրա, 240 լիտր գինի, 173 լիտր ողի:

Նույն կոլխոզի անդամ, նախկին ծայրահեղ չքավոր Արտաշես Ղազարյանը այս տարի ընտանիքով վաստակել է 820 աշխոր, վորի դիմաց ստանալու յե 14436 ուլբլի միայն

դրամ, 1200 կիլո հացահատիկ, 240 կիլո խաղող, 605 լիտր շիրա, 230 լիտր գինի, 137 լիտր ողի, չհաշված իր անձնական տնամերձից ստացվածը:

Ղամարլուի շրջանի Գյողակլու գյուղի կոլխոզի անդամ Հարություն Ստեփանյանը միայն ինքը 1938 թվին վաստակել է 389 աշխուր, վորի դիմաց ստացել է միայն դրամ 7556 ռուբլի, խաղող 1600 կիլո, չոր միրգ 40 կիլո և այլ մթերքներ: 1939 թվին մասնակցել է գյուղատնտեսական ցուցահանդեսին:

Ջանդիրասարի շրջանի Քյալարա գյուղի կոլխոզի անդամ վարդգես Սիմոնյանը միայն ինքը 1938 թվին վաստակել է 420 աշխուր, վորի դիմաց ստացել է 4620 ռուբ. դրամ, 210 կիլո հացահատիկ, 294 կիլո բրինձ և այլ մթերքներ, մասնակցել է գյուղատնտեսական ցուցահանդեսին:

Ղամարլուի շրջանի Արտաշատ գյուղի կոլխոզնիկ Գուրգեն Յեդիգարյանը 1938 թվին միայն ինքը վաստակել է 295 աշխուր, ստացել է 3304 ռուբլի միայն դրամ, 1032 կիլո հացահատիկ, 150 կիլո խաղող, 295 լիտր գինի, 30 լիտր ողի և այլ մթերքներ:

Հոկտեմբերյանի շրջանի Սովետական գյուղի կոլխոզի անդամ Սարգիս Հակոբյանը 1938 թվին միայն ինքը վաստակել է 576 աշխուր, ստացել է դրամ 7298 ռուբլի, 462 կիլո հացահատիկ և այլ մթերքներ:

Այսպիսի կոլխոզնիկներին թիվը շատ-շատ է մեր դաշտային, նախալեռնային ու լեռնային շրջաններում: Հենց դա էլ նշանակում է մտավոր և ֆիզիկական աշխատանքի տարբերության վերացում, դա նշանակում է ունենոր ու կուլտուրական կյանքով ապրել: Նախկին ընչազուրկ հազարավոր գյուղացիներ կոլխոզային կարգերի շնորհիվ ապրում են բերկրալից կյանքով, շատ կոլխոզնիկներ ունեն փափուկ մահճակալներ, պատեֆոն, ռադիո-պրիոմնիկ, կարի մեքենա, բուֆետ, չիֆոներկա և այլ տեսակի կահկարասիք:

Այդ բոլորի, մեր ուրախ ու յերջանիկ կյանքի համար պարտական ենք մեր մայր կուսակցութեանը, մեր սիրելի Ստալինին:

Ժողովրդի թշնամիների, աջ-տրոցկիստական-բուխարի-նական-դաշնակցական բուրժուա-նացիոնալիստական իշերին ջախջախելու հետ միասին ձեռնարկվեց վնասարարութեան հետեանքների լիկվիդացիան և վերջին յերկու տարվա ընթացքում ժողանտեսութեան բոլոր բնադավանների, հատկապես գյուղատնտեսութեան և անասնապահութեան դարգացումը կատարվեց խոշոր հաջողութեամբ:

Խոշոր չափով աճել է անասնապահությունը. 1932 թվին խոշոր յեղջուրավոր անասուն ընդամենը յեղել է 685.400 հատ, 1939 թվին՝ 755.400 հատ: Վոջխար 1932 թվին յեղել է 848.400 հատ, 1939 թվին այդ քանակը հասել է մեկ միլիոն 290.400 հատի: Կովխոզներում ավելացել է Փերմաների թիվը, որինակ՝

Ֆերմաների անունները	1932 թ.	1936 թ.	1938 թ.	1939 թ.
Կովարուծական	116	598	605	971
Վոջխարարուծական	114	492	546	875
Խոզարուծական	32	113	190	315
Զիարուծական	6	166	427	494
Խառն	—	336	412	63
Ընդամենը	268	1.729	218	2.718

Այս թվերը ցույց են տալիս մեր սոցիալիստական գյուղում անասնապահութեան դարգացման աեմպը, կովխոզների ապրանքային Փերմաների անասունների գլխաքանակի ավելացումը: Պարզ է, վոր կովխոզներում յեղած հանրային խոշոր յեղջուրավոր անասունների, ձիերի, խոզերի, վոջխարների խոշոր մասը գտնվում է Փերմաներում, ինչպես նաև անասնապահական խորհրդային տնտեսություններում: Անա-

սուհների վորոշ մասը գտնվում է կոլխոզնիկների և անհշան
մասը մենատնտեսների ձեռքում:

Մեր կուսակցության XVIII համագումարի վորոշումնե-
րի ճշգրիտ իրագործումը դարձել է Հայաստանի կուսակցա-
կան և անկուսակցական բոլշևիկների պատվի գործը: Բացի
խոշոր ու մանր յեղջյուրավոր անասունների գլխաքանակի
ավելացումից, պայքարը տարվում է անասունների, ցեղի
աղնվացման, կաթնա-մսա-բրդատվության բարձրացման
ուղղությամբ: Մասնայական յերևույթ է դարձել կովերի,
ձիերի, վոջխարհների մետխաացումը:

Թալինի շրջանի Աղջաման գյուղի կոլխոզի վոջխարա-
բուծական Ֆերման ամբողջապես յենթարկվել է մետխաաց-
ման, չունենալով վոջ մի կորուստ: Ավելացել է կաթնա-
բրդատվությունը. Ֆերմայի վարիչ՝ աշխատանքի հերոս
Սրապ Գրիգորյանի շնորհիվ է. Բայազետի շրջանի Աղղիբերի
վոջխարաբուծական Ֆերման այս տարի 315 վոջխար լրիվ
յենթարկել է մետխաացման (ռամբուլյե ցեղով): Ռամբուլյե
վոջխարհների բրդատվությունը այնքան բարձր է, վոր այդ
կոլխոզը բրդի պետական պլանները կատարելուց դատ, 220
կիլո բուրդ ազատ մթերման կարգով հանձնել է պետու-
թյանը: Այդ տեսակի վոջխարհների մի խոյից ստացել է 10 կի-
լո բուրդ, պետական գներով այդ մեկ խոյի բրդի արժեքը
կազմել է 270 ռ.: Ֆերման չի ունեցել վոջ մի կորուստ,
բնդհակառակը 220 վոջխարից ստացել է 235 գառ: Ֆերմայի
վարիչ՝ Շուխուր Աֆաարովին և կոլխոզի նախագահ՝ Հա-
կոբ Հովսեփյանը աշխատում են, վորպեսզի 1940 թվին Ֆեր-
ման մասնակցի գյուղատնտեսական ցուցահանդեսին:

Այդպիսի կոլխոզների Ֆերմաների քանակը հանրապե-
տության մեջ մեծ չափերի յե հասնում, վորոնց առաջավոր
անասնապահները բոլշևիկորեն պայքարում են անթերի կա-
տարելու XVIII կուս. համագումարի պատմական վորոշում-
ները:

Այս տարվա լիառատ բերքից հաջողությամբ կատարվել են մթերումների պետ. պարտավորությունները: Բամբակացան, ծխախոտագործ ու այգեգործ շրջանների կուսակցական և անկուսակցական բոլշևիկները, չնայած միայն պայքարում են ցանքերի տարածությունը մեծացնելու, բերքատվությունը բարձրացնելու, այլ և պետությանը ժամանակին, վորակով ու մեծ քանակությամբ մթերքներ հանձնելու համար: Մեր բամբակացան ու այգեգործ շրջանները ինչպես անցյալ, նույնպես և այս տարի պետությանը հանձնեցին բարձր վորակով բամբակ, խաղող ու այգեպտուղներ: Այդ նույն բանը կատարվում է ծխախոտի, հացահատիկի, կարտոֆիլի և այլ մթերքների նկատմամբ: Հոկտեմբերյանի շրջանի կուսակցական և անկուսակցական բոլշևիկները պայքարում են ամենայն կամտաբեր կուլտուրայի՝ «գերանի» ցանքերի տարածությունը լայնացնելու համար, մի կուլտուրա, վորի մշակման համար տեղում կառուցվում է գործարան՝ ստացված բերքը մշակելու համար:

19 տարիների ընթացքում չտեսնված տեմպերով է աճել Հայաստանի ժողովրդական լուսավորությունը: Մեր կուսակցությունն ու իշխանությունը բոլոր տեսակի պայմաններ ստեղծել են մեր աշխատավորությանը և մատաղ սերունդին կոմունիզմի վողով դաստիարակելու համար: Բավական է նշել, վոր 1933 թվից մինչև 1938 թիվը կառուցված է 369 դպրոց, վորից 51-ը քաղաքներում, 318-ը շրջաններում, չհաշված անցյալում յեղած և այս տարվա կառուցվածները: Միայն 1939—40 ուսումնական տարում՝ պետական և տեղական բյուջեներից 142 միլիոն 412 հազար 300 ռուբլի հատկացված է ժողովրդական լուսավորությանը, վորն անցյալ տարվա համեմատությամբ տալիս է 19,5% աճ: Այս գումարի հաշվին մեր Հանրապետության մեջ գործող 1159 դպրոցներում սովորում են 296 հազար յերեխաներ, ԲՈՒՀ-երում և տեխնիկումներում՝ 11000, ման-

կատներում՝ 1.400, մանկապարտեզներում 8000, մեծահասակների դպրոցներում (ներառյալ նաև անդրադեմոնների ու կիսադրադեմոնների դպրոցներում) 83000, ուսուցիչների վերապատրաստման կուրսերում՝ 16000: Ընդամենը մեր Հանրապետության մեջ սովորում են 401 հազար մարդ, վորը կազմում է Հայաստանի աղգարնակության 33%-ը: Նշված դոկտորի հաշիվին կառուցվում են՝ 82 նոր դպրոցներ, բացվում են գյուղերում՝ 406 խրճիթ-ընթերցարաններ, քաղլուսհիմնարկներ, գրադարաններ և այլն:

Դաշնակցության տիրապետության տարիներին Հայաստանում չեն յեղել ԲՈՒՀ-եր և տեխնիկումներ: 1927—28 թ.թ. յեղել է 3 ԲՈՒՀ 1640 ուսանողներով, 12 տեխնիկում 1676 ուսանողներով: 1938—39 ուս. տարում կար 8 ԲՈՒՀ 5696 ուսանողներով, 63 տեխնիկում 10.433 ուսանողներով:

Այժմս Հայաստանում դասավանդում են 10.564 դասախոսներ և ուսուցիչներ, վորոնք մեր յերիտասարդությանը և յերեխաներին կրթում են կոմունիզմի վորդով: Դրանք ժողովրդական կրթության սլատուլարի դործը կատարում են բարձր սլատասլանատուլթյամբ: Նրանցից 54 հոգի այս տարի սլարդեատուլեցին ԽՍՀՄ-ի շքանշաններով:

Խորհրդային հոդր կառավարությունը ամեն տեսակի նյութական, կուլտուրական սլայմաններ ստեղծել է մեր ժողովրդական կրթության հրամանատարների համար:

Դաշնակցական հրեշները ինչպես սոսկալի սլայմաններ ստեղծել էյին Հայաստանի ժողտնտեսության բոլոր բնագավառներում, նույնպես և կրթության բնագավառում աշխատողների համար. այն ժամանակվա ուսուցիչները (ծաղրանքի յենթակա վարժապետները) աղքատիկ ու սոսկալի վատ սլայմաններումն էյին ապրում: Այդ մասին է վկայում 1920 վետրվարի 7-ի բողոքը՝ ուղղված Հայաստանի լուսավորության նախարար սլ. Նիկողայոս Աղբալյանին, վորի մեջ աուված է.

«Եջմիածնի Ամերիկյան վորքանոցների վարչութ-
 ւան կարգադրութւան համաձայն մեզ հրաժարված
 համարեցին մեր պաշտոնից, մինչդեռ մենք գրավոր
 հրավիրված ենք մինչև 20 թվի ոգոստոսի 31-ը: Ամե-
 րիկյան վորքանոցների վարչութւան այդորինակ
 քայլը գտնելով միանգամայն անարդարացի և մի
 անողոք դատավնիւ մեր և մեր ընտանիքների նկատ-
 մամբ,

Մենք՝ ներքո ստորագրողներս դիմելով Ձեզ, խըն-
 դրում ենք նկատի ունենալ 1) մեր ձեռքի տակ սովորող
 մատաղ սերնդի դաստիարակութւան գործը, վոր ան-
 շուշտ տուժելու յե այս պարագայում: 2) Մեր և մեր
 ընտանիքների համար ստեղծված նյութական սոսկա-
 լի ծանր դրութւունը: 3) Մենք տարեկեսին արձակ-
 ված լինելով պաշտոնից, վոչ մի տեղ հույս չկա աշ-
 խատանքի ընդունվելու: Խնդրում ենք ըստ պայմա-
 նագրի, մեզ թողնե՛ք մեր պաշտոնում մինչև 20 թվի
 ոգոստոսի 31-ը, վորից հետո տեսնենք ինչ կլինի կա-
 ցութւունը»:

Դիմողներ՝

1. Լուսիկ Ճուղուրյան
2. Արշանուշ Հովսեփյան
3. Մարջանիկ Գաբրիելյան
4. Մարգարիտ Տեր-Գրիգորյան և այլն:

*Դիմողները ինչքան ել բողոքեցին, միևնույն եր, չեցին
 դանի աշխատանք, իրավունք, լավ նյութական պայմաններ:
 Այդ նրանց տվեց Նոյեմբերյան պանծալի հեղափոխությու-
 նը, հզոր ու անպարտելի կարմիր բանակը:*

*Անցյալի համատարած անդրադեռ Հայաստանը դուրի
 եր թերթերից, ժուռնալներից, զբօսըլից, բրոշյուրներից,
 դրանց փոխարեն անարդել դործում եյին դաշնակցական
 լավերը մեծ ու փոքր աստիճանավորների մտրակը, տերտեր-*

ների ու հողերը «հայրերի» բթամիտ ու խավարամոլ քա-
րողները:

Խորհրդային իշխանության տարիներին լույս են տես-
նում կենտրոնական 10 անուն թերթեր, վերից՝ 7 հայկա-
կան, 2 ռուսական, 1 ադրբեջանական: 1936 թվին լույս տե-
սած 36 անուն թերթերի փոխարեն այժմ լույս է տեսնում
50 անուն թերթ և 8 անուն ժուռնալ տարեկան ամսի քան
45 միլիոն ընդհանուր տիրաժողով:

Լույս են տեսնում բազմատիրաժ պատի թերթեր՝ կոլ-
խոզներում, գործարաններում: 1938 թվին գործում էին
180 շաբաթական կինոներ, 177 կոլխոզային ակումբներ, 5
կուլտուրայի և հանգստի սրահներ:

Լեճիճի—Ստալինի կուսակցության ղեկավարությամբ,
մեծ Ստալինի հայրական հոգատարությամբ ծաղկել և Հա-
յաստանի ձևով ազգային, բովանդակությամբ սոցիալիս-
տական կուլտուրան: Խորհրդային հայ դրողները, դրամա-
տուրգները, կոմպոզիտորները, նկարիչները, յերաժշտա-
դետները, նվագողները, Խորհրդային Հայաստանի յերիտա-
սարդ կադրերը կենդանացրել են հայ ժողովրդի տարիներ
շարունակ ստեղծած կուլտուրան, արվեստը, դրականու-
թյունը, յերգը, յերաժշտությունը և այլն:

Ցարիզմի ու Դաշնակցության կողմից քայքայված,
ամերված Հայաստանում կուլտուրայի արվեստի մասին
խոսելն ամելորդ էր: Անցյալում Հայաստանում, նույնիսկ
նաև Յերևան քաղաքում, չի յեղել վոչ թատրոն և վոչ ել
կինո: Այդ մասին և վկայում դաշնակցական հանրային
կրթության և արվեստի նախարարի 1920 թվի որինադիժը՝
ուղղված նախարարների խորհրդին, վորում ամված է.

«Մեր մայրաքաղաքը շատ աղքատ և կուլտուրա-
կան նշանակություն ունեցող կրթիչ հաստատու-
թյուններով, առանձնապես զգալի յե թատրոնի բացա-
կայությունը: Նախարարությունս մտադիր է այս աշ-
նանից ստեղծել այնպիսի պայմաններ, վոր հնարավոր

լինի Յերեւանում ունենալ մշտական դերասանական խումբ, վորը կծառայէր թե՛ մտավորական և թե՛ հասարակ ժողովրդի պետքերին: Այդ նպատակի իրադրութեան համար հարկավոր և ունենալ առանձին հարմարեցրած շէնք, վորի դահլիճը հնարավոր լինի փերածել բեմի: Նախարարությունս նկատի ունի պառլամենտի կողմից այժմս բռնված շէնքը:

Հանրային կրթութեան արվեստի նախարար
(Ստորադրություն)»:

(Պետ-արխիվ, դործ № 201, ԼՂ 179):

Միանգամայն պարզ և, մեկնաբանութեան կարիք չկա, վոր Յերեւան քաղաքը դուրի ևր թատրոնի շէնքից, մշտական դերասանական խմբից: Այժմս Յերեւանում կան Պետական թատերական, Ռպերայի ու Բալետի 5 խոշոր և հարմար շէնքեր իրենց մշտական և հիանալի դերասաններով: Յերեւանում դործում են Ռուսական և Ադրբեջանական Պետական թատրոններ: Այժմս Հայաստանում դործում են կենտրոնական ու շրջանային 25 թատրոններ՝ հայկական, ռուսական, ադրբեջանական և Խորհրդային Միութեան մեջ միակ՝ Ալազյաղի շրջանի քրդական թատրոնը:

Հայաստանի թատրոններից աչքի յեն ընկնում Յերեւանի Սունդուկյանի անվան կարմրադրոշ թատրոնը, Սպենդիարովի անվան ռպերայի և բալետի թատրոնը, Լենինականի և շատ ուրիշ թատրոնները, վորոնք տվել են մի շարք հրաշալի ներկայացումներ:

Հայաստանում դործում են՝ 250 ինքնադործ խմբակներ, 250 յերաժշտական-լարային, 103 սլարի, 12 յերդի և սլարի, 40 յերդեցիկ, 30 մանդոլինիստների, 50 փողային, 3 ջաղի նվագախմբեր և 3 աշուղական անսամբլներ:

Հայաստանի արվեստի՝ վերջերս Մոսկվայում տեղի ունեցած տասնորշակը ցույց տվեց, վոր Հայաստանի կուլտուրան և արվեստը հասցված են բարձր աստիճանի: Մոսկ-

լինի Յերեւանում ունենալ մշտական դերասանական խումբ, վորը կծառայէր թե՛ մտալորական և թե՛ հասարակ ժողովրդի պետքերին: Այդ նպատակի իրադրութեան համար հարկավոր է ունենալ առանձին հարմարեցրած շէնք, վորի դահլիճը հնարավոր լինի փերածել բեմի: Նախարարութեան նկատի ունի պառլամենտի կողմից այժմս բռնված շէնքը:

Հանրային կրթութեան արվեստի նախարար
(Ստորագրութեան)»:

(Պետ-արխիվ, գործ № 201, ԼՂ 179):

Միանգամայն պարզ է, մեկնաբանութեան կարիք չկա, վոր Յերեւան քաղաքը գուրկէ ևր թատրոնի շէնքից, մշտական դերասանական խմբից: Այժմս Յերեւանում կան Պետական թատերական, Ռպերայի ու Բալետի 5 խոշոր և հարմար շէնքեր իրենց մշտական և հիանալի դերասաններով: Յերեւանում գործում են Ռուսական և Ադրբեջանական Պետական թատրոններ: Այժմս Հայաստանում գործում են կենտրոնական ու շրջանային 25 թատրոններ՝ հայկական, ռուսական, ադրբեջանական և Խորհրդային Միութեան մեջ միակ՝ Ալագյաղի շրջանի քրդական թատրոնը:

Հայաստանի թատրոններից աչքի յեն ընկնում Յերեւանի Սուրբ-Եղիշայի անվան կարմրադրոշ թատրոնը, Սպենդիարովի անվան ռպերայի և բալետի թատրոնը, Լենինականի և շատ ուրիշ թատրոնները, վորոնք տվել են մի շարք հրաշալի ներկայացումներ:

Հայաստանում գործում են՝ 250 ինքնագործ խմբակներ, 250 յերաժշտական-լարային, 103 պարի, 12 յերդի և պարի, 40 յերդեցիկ, 30 մանդոլինիստների, 50 փողային, 3 ջազի նվագախմբեր և 3 աշուղական անսամբլներ:

Հայաստանի արվեստի՝ վերջերս Մոսկվայում տեղի ունեցած տասնորշակը ցույց տվեց, վոր Հայաստանի կուլտուրան և արվեստը հասցված են բարձր աստիճանի: Մոսկ-

վայի Լենինի շքանշանակիր Պետական մեծ Թատրոնի բեմի վրա տաղանդավոր Հայ ժողովրդի՝ կուլտուրայի ու արվեստի վարպետները հիանալի կերպով ցուցադրեցին Սպենդիարովի «Ալմաստ», Հ. Ստեփանյանի «Լուսաբացին», Ս. Տիգրանյանի «Անուշ» ոպերաները, հայկական առաջին «Յերջանկուքյուն» բալետը, վորը գրել և կոմպոզիտոր Ա. Խաչատրյանը:

Ոպերային և բալետի ներկայացումներ տրվեցին յերկուսական անդամ և ամեն անդամ մասնակիցների սրահանջով կրկնվեցին մի քանի յելույթները, բոլոր ներկայացումները արժանացան մոսկվացիների բուռն ու խանդավառ վերաբերմունքին: Տասնորյակը յեզրափակվեց՝ ժողովրդական գործիքների անսամբլի, հայկական աշուղական յերգի անսամբլի, ժողովրդական յերգի ու պարի անսամբլի, Պետական յերգեցիկ կապելլայի, Զաղ-որկեստրի՝ Հայկական ԽՍՀ վաստակավոր անսամբլի, Ա. Ա. Սպենդիարովի անվան Թատրոնի սիմֆոնիկ որկեստրի, Հայկական Պետական Հայ-Ֆիլհարմոնիայի սոլիստների յելույթներով:

Ինչպես ոպերայի և բալետի ներկայացումներին, նույնպես և տասնորյակի յեզրափակիչ համերգին, վորոնք հանդիսացան ազգային կուլտուրայի ծաղկման վառ ցուցադրումը, շարունակ ներկա եյին ընկեր Ստալինը և նրա հաժատարիմ ղինակիցները:

Հայ ժողովրդի ստեղծագործական արվեստի և նրա կատարողների մասին Համ.Կոմկուսի Կենտկոմի որդան «Պրաժդան» իր հոկտեմբերի 20-ի առաջնորդողում հետևյալ գնահատականն և տալիս.

«Ապարդյուն կլինեք փորձել այստեղ քվարկելու հայկական արվեստի բոլոր փայլուն վարպետներին: Նրանք շատ են և սրեցոր դառնում են ավելի ու ավելի շատ: Խորհրդային Հայաստանի ծաղկումն իրոք վոր հռչակապ է: Մեծ Խորհրդային Միության

բոլոր հանրապետութիւնները հպարտանում են իրենց
հիանալի քույր Հայաստանով :

Փառք հայ ժողովրդին, փառք նրա մեծ արվեստին,
փառք ու վոդջույն Հայաստանի արվեստի աշխատավորներին» :

Հայ ժողովուրդը լի յե խոր յերախտագիտութեան զգացմունքով դեպի այդ հաղթանակների վոդեշնչող ու դեկավարող մեծ Ստալինը, վորի հայրական ձեռքը յերկիրը հասցրեց յերջանկութեան :

Լենինյան-ստալինյան ազգային ճիշտ քաղաքականութեան, սիրելի Ստալինի հայրական հողատարութեան արդյունքն է հայ ժողովրդի և Հայաստանի կուլտուրայի ու արվեստի այդ աստիճան ծաղկման դործը : Մեր սլանծալի կուսակցութեանն ու Խորհրդային հզոր պետութեանը ինչպես բոլոր ազգային փոքրամասնութեաններին, նույնպես և հայ ժողովրդի կուլտուրայի ու արվեստի զարգացման համար խոշոր պայմաններ ու հնարավորութեաններ են ստեղծել ու ստեղծում, ստալինյան հողատարութեամբ են գնահատվում կադրերը : Այդ բանի փայլուն ապացույցն է՝ տասնորյակի մասնակիցներին կուսակցութեան ու կառավարութեան դեկավարների կողմից կրեմլում ընդունելը, նրանցից 134 հոգու ՍՀՄ-ի շքանշաններով պարգևատրելը, արվեստի աշխատողների համար բնակելի շենք կառուցելու նպատակով 2 միլիոն ռուբլի, հայկական կոնսերվատորիայի շենք կառուցելու համար 4 միլիոն ռուբլի հատկացնելը, տասնորյակի բոլոր մասնակիցներին յերկու ամսվա աշխատավարձով պարգևատրելը և այլն :

Ահա թե ինչպես են գնահատվում կուլտուրան, արվեստը և նրա փայլուն կատարողները : Հայաստանի աշխատավորութեանը տասնորյակի մասնակիցներին բարձր խանդավառութեամբ ճանապարհեց դեպի մեր անծայրածիր հայրենիքի մայրաքաղաքը՝ Մոսկվա, մեծ հետաքրքրութեամբ են հետևում տասնորյակի ընթացքին, մեր արվեստի վրայ-

լուն կատարողներին: Մայրաքաղաքի աշխատավորությունը բուն ցնծությամբ դիմավորեց տասնորյակի Մոսկվայից վերադարձած մասնակիցներին, վորոնք կուսակցության ու կառավարության արժանի գնահատականին, Մոսկվայի աշխատավորության սիրո և հարգանքին արժանացած, վերադարձան:

Լենինի շքանշանով պարգևատրված Հայկանուշ Դանիելյանը և ուրիշները իրենց յեղեցիքներում խորը յերախտադիտության դիպցմունքով նշեցին մեր կառավարության ու սիրելի Ստալինի կողմից ստեղծված այն խոշոր հնարավորություններն ու հոգատարությունը, վորի շնորհիվ կուլտուրան և արվեստը հասցվել և այդպիսի քարձր աստիճանի, նշեցին Մոսկվայի աշխատավորության սիրալիր վերաբերմունքը հանդեպ հայ ժողովրդի՝ հանձինս նրա արվեստի աշխատողներին:

Ընկ. Դանիելյանը և ուրիշները տասնորյակի ընթացքում ձեռք բերած հաջողությունները շատ իրավամբ համարեցին Հայկոմկուսի կենտկոմի ու անձամբ ընկ. Հարությունյանի ամենորյա ոգնության ու ղեկավարության արդյունքը:

Մի ամիս առաջ խորհրդային բոլոր ժողովուրդները տոնեցին Սաաուցի Դավիթի հաղարամյակը: Հաղարամյակին նվիրված դրականությունը լույս տեսավ հարյուր-հաղարամիոր որինակներով, թարգմանված ԽՍՀՄ-ի ժողովուրդների լեզուներով, և տարածվեց մի քանի որվա ընթացքում. այդ տոնը հանդիսացավ ստեղծագործ ու տաղանդավոր հայ ժողովրդի կեղեքիչների ու հարստահարողների դեմ մի քանի հարյուրամյակների ընթացքում շարունակ մղած պայքարի հավերժացումը: Այս յերկու որինակները հայ ժողովրդի հերոսական պայքարի ու ստեղծագործական աշխատանքների ցուցադրումն են: Ահա ինչու լայնածավալ Խորհրդային յերկրի բաղմաղդ և բաղմամիլիոն ժողովուրդներն այդքան մեծ հետաքրքրությամբ ու հրճ-

վանքով դիմավորեցին ինչպես Սասունցի Դավիթի 1000-ամյակը, նույնպես և հայկական արվեստի տասնորյակը: Ուրախ ու յերջանիկ հայ ժողովրդի և Հայաստանի աշխատավորության մեկ միլիոն 281 հազար 600 հոգուց՝ 561.600 հոգին խորհրդային իշխանության լուսապայծառ տարիներին ծնունդն են, վորոնք փարթամ կերպով աճում ու սովորում են, վորոնք չեն տեսել ցարիզմի ու դաշնակցական կողոպտիչների հրեշավոր դործերը 1919—20 թվերին և այն, թե ինչ դրության մեջ էին իրենց ծնողները: Այդ թվերի ազդարնակության աճման մասին խոսել չարժե, այդ ժամանակ մարդիկ կոտորվում և մահանում էին և վոչ աճում: Սակայն 1913 թվի համեմատությամբ՝ 19 տարիների աճը ուկորդային է: 1913 թվին յուրաքանչյուր 1000 հոգուն ծնունդ լինում էր 34 մարդ, մահանում էին 18, աճում էր 16 հոգի: 1936 թ. ծնվում էին 42, մահանում 14, աճում էր 28 հոգի: 1938 թվին ծնվում էին 44, մահանում 13, աճում էր 31 հոգի: 1939 թ. հունվարի մարդահամարից հետո մինչև հոկտեմբեր ամիսն ազդարնակությունն աճել է մոտ 28.000 հոգով, 1913 թվի հետ համեմատած, այժմ նվազագույն չափերի յե հասնում մահացությունը:

Այս թվերը ցույց են տալիս մեր աշխատավորության նյութական ու կուլտուրական լավագույն պայմանները: 1914 թվի 17 բուժական հաստատությունների փոխարեն Հայաստանում 1938 թ. գործում են 64 բուժ. հիմնարկություն 2.727 մահճակալներով, այդ թվում կան 12 ծննդյան տներ 442 մահճակալներով: Գործում են 8 հատկապես ծննդյան տներ 45 մահճակալներով, հակամալարիային կետեր 36 հատ, սեզոնային և մշտական մանկամսուրներ 624 հատ, վորտեղ ընդգրկված են 13.932 յերեխաներ:

Այժմս գործող յերկու սանատորիաները իրենց 449 մահճակալներով մինչև 1939 թ. հոկտեմբերի 15-ը սպասարկել են 1.485 հիվանդի և 9 հանգստյան տները, 1061 մահճակալ-

ներով, սպասարկում են տարեկան մեծ քանակությամբ հան-
դրատացողներին: Այս բոլոր միջոցները նպաստում են մեթ-
յերջանիկ ժողովրդի ավելի առողջ լինելուն, և մահացու-
թյունն իջեցված և նվազագույն չափի:

Կառավարութեան վերոշումները՝ արբոտն արդեւելու,
բազմազան մայրերին նպաստ տալու մասին նույնպէս
խոշոր խթան հանդիսացան աղքատակութեան աճման դուր-
ծում: 1938 թվին նպաստ ստացող բազմազան մայրերի
թիւը կազմում էր 3.110 հոգի. նրանք պետութեանից ստա-
ցել են՝ 1938 թվին 15.540.000 ռուբլի: 1939 թվի նոյեմբերի
1-ին 2.870 հոգի էին, վերոնք ստացել են 16.007.000
ռուբլի:

Ժողկոմխորհն ամեն ուր ստանում և մի քանի տասնյակ
վերոշումներ բազմազան մայրերին նպաստ տալու մասին:
Հանրապետութեան մեջ մի քանի հարյուրների յե հասնում
8—9—10—11 և ավելի յերեկոս ունեցող մայրերի թիւը, վո-
րոնք պետութեանից ստանում են տարեկան 2—ից—5 հազ-
ռուբլի և դեռ ավելի գումար: Այդպիսով մեր յերջանիկ և
ուրախ մայրերը հայրենիքին տալիս են առողջ ու կենսու-
րախ մանուկներ:

Խոշոր չափերի յեն հասնում Սոցապահութեան ժող-
կոմատի այն գումարները, վոր տրվում են հաշ-
մանդամներին, ծերերին, հիւանդներին, մանկատներին,
հոգեբուժական հիմնարկներին, տանատորիաներին, տրա-
խոմայի, մալարիայի դեմ պայքարելու բուժ-հիմնարկնե-
րին. այլ տեսակի ծախսեր 1938 թվին յեղել են 11 միլիոն
594 հազար 600 ռուբլի, իսկ 1939 թ. 13 միլիոն 400 հազ-
ռուբլի, չհաշված տեղական բյուջեյով հատկացված ծախսե-
րը:

Մեր կուսակցութեան սոմենորյա հոգատարութեան ար-
դյունքն և բնակարանային ու կոմունալ շինարարութեան
հսկա տեմպերով ծախսւումը: Յեթե 1932 թվին կար պետա-

կան բնակարանային ֆոնդում 271·594 քառ. մետր տարածություն, ապա 1938 թ. կար 430·220 քառ. մետր տարածություն, իսկ 1939 թվին ավելի խոշոր չափերի յե հասել այն:

Հանրապետության մեջ, առանց Յերևան քաղաքի, կառուցված է՝ 32 հյուրանոց, 90 հանրակացարան, 27 բաղնիք, 14 ջրմուղ, բնակելի շենքեր 74·577 քառ. մետր: Այս թվերը ցույց են տալիս, Վոր մեր շրջանների շինարարությունը կատարվում է աննախընթաց թափով:

Բոլոր շրջաններում, առանց բացառության, մեր աշխատասեր կոլխոզներն ու կոլխոզնիկները կառուցել ու կառուցում են լուսավոր ու մաքուր բնակարաններ իրենց բոլոր հարմարություններով: Չափազանց շատ է այն կոլխոզնիկների թիվը, Վորոնք կղմինդրածածկ յերկհարկանի, տախտակած առաստաղով ու հատակով բնակարաններ են կառուցել: Կառուցում են ակումբներ, գյուղխորհուրդների և կոլխոզների գրասենյակներ, մաքուր ու լուսավոր դռներ, պահեստներ և բազմատեսակ այլ շինություններ:

Շատ գյուղեր յենթարկված են պլանավորման, կառուցվում են կուլտուրայի և հանգստի պարկեր, բաղնիքներ, ճաշարաններ, հացի փուեր և այլն:

Այս բոլորը կատարվել ու կատարվում է՝ գյուղատնտեսության կոլեկտիվացման, նրա առատ բերքատվության շնորհիվ: Խորհրդային բոլոր ժողովուրդների նման, մեր աշխատավորությունն ուրախ է ու յերջանիկ, աշխատասեր է ու մարտնչող:

19 տարիների ընթացքում իսպառ փոխվել է Խորհրդային Հայաստանը, ուղղակի դարձել է անճանաչելի: Հանրապետության մայրաքաղաքը այժմս ունի այն ամենը, ինչ ունեն մեր յեղբայրական հանրապետությունների մայրաքաղաքները: Յերևանում կառուցված մի շարք գործարանները, թատրոնները, կինոները, բնակելի ու հյուրանոցային

բաղմահարկ ամուր շենքերը, ասֆալտապատված ու սալա-
հատակված լայն ու լուսավոր փողոցները, կուլտուրայի ու
հանդատի պարկերը, մի քանի փողոցներով անցնող տրամ-
վայները, հսկա ելեկտրոկայանները մեր Հանրապետու-
թյան պարծանքն են հանդիսանում: Դժվար է թվարկել ամե-
նորյա այն խոշոր շինարարությունները, ինչ կատարվում են
մայրաքաղաքում: Որինակի համար բավական է նշել Ստա-
լինի անվան պրոսպեկտը, կայարանի հրապարակն ու նրա
շարունակելի փողոցը, Ժող. տունը, վորի վրա ծախսված
է 12 միլիոն ռուբլի և այլն:

Սյժմվանից ձեռնարկված է և Նոյեմբերյան հեղափո-
խության 20-րդ տարեդարձին պատրաստ կլինի ճնշված
մարդկության աղատարար, առաջավոր մարդկության մտքի
ստեղծագործ, մեր անհաղթ կուսակցությունը ստեղծող
Լենինի հուշարձանը:

Վողջ Հանրապետության ու մայրաքաղաքի աշխատա-
վորությունը մեր փառապանծ կուսակցության ղեկավա-
րությամբ ձեռք բերած հաջողությունների համար յերախ-
տադիտության զգացմունքով են հիշում մեծ Ստալինին:
Գրողները, բանաստեղծները, աշուղները իրենց յերգերի
լավագույններից լավագույնը նվիրում են նրան, ում ան-
վան հետ է կապված իրենց հայրենիքի վերածնունդը:

Հայ Ժողովրդի ականավոր բանաստեղծ՝ Լենինի շքա-
նշանով պարգևատրված Նայիրի Զարյանն իր յերգերի մի քա-
նի տողերի մեջ այսպես է նկարագրել հայ Ժողովրդի նվիր-
վածությունը, անմոռանալի յերախտադիտության զգաց-
մունքները՝

«Յերգում եմ քեզ, մեծ Ստալին, դու հարազատ ամենիմ,
Դու ազգերի յերջանկության նարտարապետ ու դարբին...:
Դուք ոգնության լույս նետեցիք ժողովրդին իմ չոփած,
Դուք կոչեցիք մահվան վիհից դեպի կյանքի դուռը բաց...
Յեվ իմ չֆնաղ Հայաստանի ծաղկածիծաղ լեռներում

Իբն ձոր աշխարհն ե կառուցում քեզնով լեցուն մի սերունդ :
 Յեվ յես նրա ծոցից յելած մի խանդավառ բանաստեղծ,
 Բերում եմ քեզ իմ յերջանիկ ժողովրդի սերը մեծ,
 Յերգում եմ քեզ, մեծ Ստալին, դու հարագատ ամենփն,
 Դու մարդկության յերջանկության նարտարապետ ու
 դարբին» :

Աղատադրված, ուրախ ու յերջանիկ Հայաստանի աշխատավորությունը խորհրդային իշխանության տարիներին իբն սեփական դպրոցներում կրթել ու դաստիարակել ե կոմունիստի դործի համար մարտնչող մեծ քանակությամբ կադրեր, վորոնք անդուլ պայքարում են կոմունիստի կառուցման, ժողովրդի բարեկեցիկ կյանքի համար, կադրեր, վորոնք տեխնիկայի թամբին նստած՝ պատվով են արդարացնում իրենց վրա դրված հույսերը :

19 տարիների ընթացքում պատրաստված են՝ 570 ճարտարապետներ, 771 դյուղատնտեսներ, 865 անասնաբույժներ և դոտեխնիկներ, 516 տնտեսագետներ, 949 բժիշկներ, 1.473 մանկավարժներ, 54 արվեստի աշխատողներ, 692 կուլտ. և խորհրդային աշխատողներ և այլն :

Ինչպես նշված կադրերից, նույնպես և ժողտնտեսության բոլոր բնագավառներում խոշոր ու բեղմնավոր աշխատանք կատարողներից ԽՍՀՄ-ի շքանշաններով պարգևատրված են ավելի քան 400 հոգի, Հայկական ԽՍՀ շքանշաններով, պատվոգրերով ու զանազան կոչումներով՝ ավելի քան 947 հոգի : Այս թվերը ցույց են տալիս, մի կողմից, մեր աշխատավորների բեղմնավոր ու ստեղծագործ աշխատանքները, մյուս կողմից մեր կուսակցության ու խորհրդային իշխանության հոգատար վերաբերմունքն ու արժանի գնահատականը լավագույն աշխատողների նկատմամբ :

Հայ ժողովուրդն ու Հայաստանի աշխատավորությունը շարունակ ապացուցել են իրենց համախմբվածությունը, սերն ու նվիրվածությունը մեր մայր կուսակցությանը,

խորհրդային իշխանությանն ու սիրելի Ստալինին: Նրանք այդ ցույց տվին ԽՍՀՄ-ի և Հանրապետության Գերադույն Խորհուրդների ընտրությունների ընթացքում, իրենց ձայնը տալով կուսակցական և անկուսակցական Ստալինյան բլոկի թեկնածուների ոգտին:

Հայկական ԽՍՀ Գերադույն Խորհրդի ընտրություններին Հայաստանի աշխատավորների 99,06%-ը մասնակցեցին ընտրությանը և թեկնածուների ոգտին ձայն տվին 99,67%-ը:

Անցյալ յերկու ընտրությունների հարուստ փորձի հիման վրա անց են կացվում Հայկական ԽՍՀ աշխատավորների դեպուտատների տեղական Խորհուրդների ընտրությունները, Հայկական ԽՍՀ Սահմանադրության և աշխատավորների դեպուտատների շրջանային, քաղաքային, դյուղական և ավանային Խորհուրդների ընտրությունների կոոնսուլտացիայի համաձայն:

Այժմյան ընտրությունները բավականին մանրակրկիտ, բազմադան և ավելի շատ աշխատանք են պահանջում: Սխալ են նրանք, վորոնք անցյալ ընտրությունների հաջողություններով հարբած՝ յերբեմն ինքնահոսի յեն մատնում ընտրությունների չափազանց պատասխանատու աշխատանքները, կարծելով, թե առանց հետևողական և լուրջ աշխատանք կատարելու, ագիտացիան յուրաքանչյուր ընտրողի հասցնելու, կոտանան այն արդյունքը, ինչ ստացվեց անցյալ ընտրություններին:

Պետք է նկատի ունենալ, վոր Հանրապետության մեջ կան 9 քաղաք, 4 քաղաքային ուսյոն, 9 քաղաքատիպ վայր, 38 շրջան, 672 դյուղխորհուրդ, 8 բանվորական ավան: Պարզ է ուրեմն, թե վորքան աշխատանք է պահանջվում՝ նշված Խորհուրդների դեպուտատներ ընտրելու համար: Նամանակ վանդ, վոր ընտրելու յենք 11.965 դեպուտատ, վորոնցից՝ 1.158 շրջխորհուրդների, 740 քաղխորհուրդների, 351 քաղ.

ռայխորհուրդների, 9.408 դյուլխորհուրդների, 308 ամա-
նային (վորի հետ հաշված են քաղաքատիպ վայրերը) Խոր-
հուրդների ղեկավարներ:

Յեթե նկատի ունենանք, վոր կազմակերպվել է 1.174
տեղամաս, 770 ընտրական հանձնաժողովներ, 11.965 ոկ-
րուղներ, ապա տեղամասային, ոկրուղային ընտրական
հանձնաժողովներում պետք է ընդգրկվեն մոտ 69.426
մարդ, վորից՝ 4.632 հոգի ընտրական հանձնաժողովներում,
51.044 ոկրուղային հանձնաժողովներում և 13.750 տեղա-
մասային հանձնաժողովներում: Պարզ է, թե վորքան աշ-
խատանք է պահանջվում այդ ուղղությամբ:

Հանձնաժողովների բոլոր անդամներն առաջադրվում են
հասարակական կազմակերպությունների և աշխատավոր-
ների ընկերությունների կողմից, հետևապես հանձնաժո-
ղովների յուրաքանչյուր անդամ պետք է լինի աշխատող
ու պայքարող լավադույն ընկեր:

Հոկտեմբերի 24-ից, վորը հանդիսանում է ընտրու-
թյունների կամպանիայի սկիզբը, ծավալվել են դործնական
աշխատանքներ, տեղերում ձեռնամուխ են յեղել տեղամա-
սեր, ոկրուղներ կազմելու և հրապարակելու: Ընտրական
ոկրուղային, տեղամասային հանձնաժողովների կազմը ըն-
տրվել և համապատասխան Խորհուրդների կողմից հաս-
տատվել է: Տեղերն են ուղարկված ընտրությունների ձևե-
րը, տեղերում շրջխորհուրդների և քաղխորհուրդների բյու-
րետներն տպագրելու համար. համապատասխան քանակու-
թյամբ թուղթ արդեն ուղարկված են շրջաններին դյուլա-
կան և ամանային Խորհուրդների ընտրության համար տպա-
գրված բյուլետեններ: Արդեն կազմվել են ընտրողների
ցուցակները և ընտրողները ծանոթացել են դրանց:

Այդ բոլոր նախապատրաստական ու դործնական աշխա-
տանքները կատարվում են ընտրությունները հաջող անցկաց-

ներս համար: Արդեն առաջադրվում են շրջանային, քաղաքային, ռայոնական, դյուղական և ավանային խորհուրդների գեպուտատության թեկնածուների թեկնածությունները:

Մեր շրջանային կուսակցական ու խորհրդային մասսաները պետք է նկատի ունենան, վոր ամենափոքր շրջանում անդամ 200 հոգուց ավելի գեպուտատներ են ընտրվելու: Անհրաժեշտ է այժմվանից լուրջ աշխատանք կատարել՝ լավագույններից լավագույններին առաջադրելու գեպուտատության թեկնածուներ:

Մեր աշխատավորական մասսաները, կուսակցական և անկուսակցական բոլջեիկները պետք է ընտրեն այնպիսի մարդկանց, վորոնք արտադրության մեջ իրենց արդարացրել են վորպես ստախանովականներ ու հարվածայիններ, դասակարգային թշնամիների դեմ անողոք մարտնչողներ, ադնիվ ու հայրենասեր, Կոմունիստական Կուսակցությանը անհունորեն նվիրված մարտիկներ, ուրիշ խոսքով՝ պայքարի մեջ խասանցիներ, արտադրության մեջ ստախանովականների նման մարտիկներ:

Մեր յերկրի ուրախ ու յերջանիկ ժողովուրդները բոլոր Հանրապետություններում ընտրում են իրենց տեղական խորհուրդները այն պահին, յերբ անդլիական ու Ֆրանսական իմպերիալիստները նվաճողական պատերազմ են մղում, կամենալով աշխարհը վերածել նոր արյունահեղ սպանդանոցի: Աշխատում են, վորքան հնարավոր է, չափեզոք յերկրներ (ինչպես Թյուրքիան է) ներգրավել պատերազմի որրիտի մեջ, ստեղծել աշխարհը վերաբաժանելու հռչոտիչ գայլերի նորոգված վորջ, նոր Վերսալյան վորջ:

Դա յե պատճառը, վոր Անգլիան և Ֆրանսիան ավելի քան յերկու ամիս է, ինչ անիմաստ պատերազմ են մղում Գերմանիայի դեմ: Ամբողջ աշխարհին հայտնի յե, վոր խորհրդային իշխանությունը վարել է ու վարում է խաղա-

դասիրական քաղաքականություն. այդ և ապացուցում ԽՍՀ
Միության Գերագույն Խորհրդի արտակարգ հինգերորդ սե-
սիայում ընկեր Մոլոտովի դեկուցումը:

Պաշտպանելով խաղաղասիրական քաղաքականությունը,
խորհրդային իշխանությունը աշխատում և վոչ միայն
ապահովել Սոցիալիզմի յերկրի խաղաղ աշխատանքը, աշ-
խատավորների յերջանիկ կյանքը, այլ և աշխատում և, վոր
խաղաղություն լինի ամբողջ աշխարհում, ամեն կերպ ոգնում
և ու միջոցներ և ստեղծում Յեվրոպայի ավելոծված պատե-
րազմից ապահով պահելու մեր սահմանակից ու սահմանից
դուրս մանր պետությունների անվտանգությունն ու խաղաղ
աշխատանքը: Այդ բանի ապացույցն են Լատվիայի, Լիտվայի,
Եստոնիայի հետ կնքած պայմանագրերը: Խաղաղասիրու-
թյան ու ճնշված ժողովուրդներին ոգնելու վայրուն ապա-
ցույցն և Արևմտյան Ուկրաինայի և Արևմտյան Բելոռուսիա-
յի դարերից ի վեր ճնշված ժողովուրդների ազատազրումը:

Ինչպես հայտնի յե, Արևմտյան Բելոռուսիայի և Արև-
մտյան Ուկրաինայի աշխատավորությունը բուռն կերպով ու
խանդավառությամբ դիմավորեց Կարմիր բանակի քաջարի
զորամասերին, իրենց ընդմիջտ ազատազրողներին: Աշխա-
տավորությունն իր ժողովրդական ժողովների դեպու-
տատներին նակաղ տվեց և բուռն կերպով պահանջեց՝
հաստատել խորհրդային իշխանություն, մտնել Խորհրդա-
յին Ուկրաինայի և Խորհրդային Բելոռուսիայի կազմի մեջ:

Ժողովուրդը պահանջեց իր դեպուտատներից՝ բռնա-
զրավել կալվածատերերի, չինովնիկների, պետական ու
յեկեղեցական հողերը, ազգայնացնել բանկերն ու խոչոր
արդյունաբերությունները: Արևմտյան Ուկրաինայի և Արև-
մտյան Բելոռուսիայի ժողովրդական ժողովները կատարե-
ցին ժողովրդի բոլոր պահանջները. ժողովրդական ժողով-
ներն ընտրեցին իրենց լիազորված հանձնաժողովները և
ուղարկեցին Մոսկվա՝ դիմելու ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհր-

դին, փոքր բաւարարի աշխատավորական մասսաների պահանջները:

ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդի արտահերթ հինգերորդ սեսիան ընդառաջելով այդ չափազանց նշանակալից պահանջներին՝ վորոշեց՝

«Բաւարարել Արեւմտյան Ուկրաինայի ժողովրդական ժողովի խնդիրը և Արեւմտյան Ուկրաինան մտցնել Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւնների կազմի մեջ, այն վերամիացնելով Ուկրաինական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւնը»:

Նույն ձևով ու բովանդակութեամբ ել վորոշում ե կայացվել Արեւմտյան Բելոռուսիայի նկատմամբ՝ «Բաւարարել Արեւմտյան Բելոռուսիայի ժողովրդական ժողովի խնդիրը և Արեւմտյան Բելոռուսիան մտցնել Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւնների Միութեան կազմի մեջ, այն վերամիացնելով Բելոռուսական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետութիւնը»:

Չտեսնված ցնծութեամբ դիմավորեցին Արեւմտյան Ուկրաինայի և Բելոռուսիայի ժողովուրդներն այդ պատմական վորոշումները, նույն ցնծութեամբ ու հրճվանքով դիմավորեցին Խորհրդային 170-միլիոնանոց ժողովուրդները արյունակից ուկրաինացիների և բելոռուսների մուտքը իրենց իրավահավասար մեծ ընտանիքի մեջ:

Մեր լայնածաւալ հայրենիքը հզոր ե ու անպարտելի, Խորհրդային ժողովուրդը աշխատող ե ու մարտնչող, հայրենասեր ե ու յուրաքանչյուր վերջով հողը արյան վերջին կաթիլով պաշտպանող:

Ստալինյան հնգամյակները յերկրին տվին և տալիս են այն ամենը, ինչ հատուկ ե Սոցիալիզմի հայրենիքի ել ավելի ծաղկմանն ու զարգացմանը, ինչ անհրաժեշտ ե խաղաղ ու յերջանիկ կյանքի հիմքը, կոմունիզմը պաշտպանելու համար:

Հնդամյակի տարիներին յերկիրն ապահովվեց ինքնա-
պաշտպանման ժամանակակից անհրաժեշտ միջոցներով:
Խորհրդային ստեղծագործ, աշխատասեր ժողովուրդն իր
հայրենիքը սիրում է սեփական կյանքի նման, պատրաստ է
թշնամու վտանձողության դեպքում ջախջախելու նրան նրա
խակ տերիտորիայում: Այդ բանի ապացույցն են Խառն լճի
շրջանում տեղի ունեցած դեպքերը, վորոնք լի յեն խորհրդ-
ային հերոս ժողովրդի խիզախ սահմանապահների անորի-
նակ սխրագործություններով: Այդ ապացուցում են Արև-
մուտյան Ուկրաինայի և Բելոռուսիայի տանջված ժողովուրդ-
ներին ազատադրելու ընթացքում, լեհական ջախջախված
կառավարության դորքերի դեմ մարտնչելիս քաջարի Կար-
միր Բանակի կատարած աննման սխրագործությունները:

Այդ և նման փաստերն ապացուցում են այն, վոր
խորհրդային ժողովրդի ազատ կյանքի, խաղաղ աշխատան-
քի, անսահման իրավունքների վրա թշնամիների կատարած
յուրաքանչյուր վտանձողություն կվոչնչացվի նույն ձե-
վով ու արագությամբ, ինչպես Խառն լճի ու Լե-
հաստանի շրջաններում, վորովհետև Կարմիր Բանակը
նույն խորհրդային հզոր ու անսլարտելի բանակի ավան-
դարդն է: Հարկ յեղած դեպքում խորհրդային ամբողջ բա-
նակը, 183-միլիոնանոց բանակը սլաքարի կնետվի՝ թշնա-
միներին անխնա ջախջախելու համար:

Խորհրդային Հայաստանի աշխատավորությունը յեղել է
և կմնա հավատարիմ մեր հզոր կուսակցությանը, նրա
փորձված դեկավար՝ սիրելի Ստալինին:

Հայաստանի աշխատավորությունը ինչպես միշտ, այս
ամռամ ևս կապացուցի իր սերն ու նվիրվածությունը, մեր
կուսակցությանը և Խորհրդային ամենահզոր պետությանը:

Հաջողությամբ ընտրելով շրջանային, քաղաքային, քա-
ղաքային ռայոնական, դյուդական և ավանային Խորհուրդ-
ների դեպուտատներին, մեր աշխատավորությունը մի խոշոր

և վճռական ջախջախիչ հարմար ի հասցնի Ժողովրդի վրեժ-
քիմ թշնամիների՝ աջ-տրոցկիստական-բուխարինական-դաշ-
նակցական-բուրժուա - նացիոնալիստական իժերի մնացորդ-
ներին:

Մենք վստահ ենք, ի՞նչ մեր Հանրապետության աշխա-
տավորությունը ինչպես միշտ, կլինի և կմնա հավատարիմ ու
անձնվեր, մարտնչող ու կրքոտ հայրենասեր, ի՞նչ ուժեղ
մեզ ղեկավարում և ամբողջ աշխարհի ճնշված մարդկության
տիրելի, կոմունիզմի լուսատու ջահ, մեզ յերջանիկ կյանքի
հիմնադիր՝ մեծ Ստալինը:



15980

Տեխն. խմբ. Ս. Խաչատրյան
Պատ. սրբազրիչ Լ. Արսլյան

Գլավլիտի լիազոր № Կ. 2537, հրատ. № 763

Պատվեր № 248, տիրաժ 10.000

Հանձնվել և արտադրության 26/XI 1939 թ.

Ստորագրվել և տպագրելու 28/XI 1939 թ.

Գինը 30 Լ.

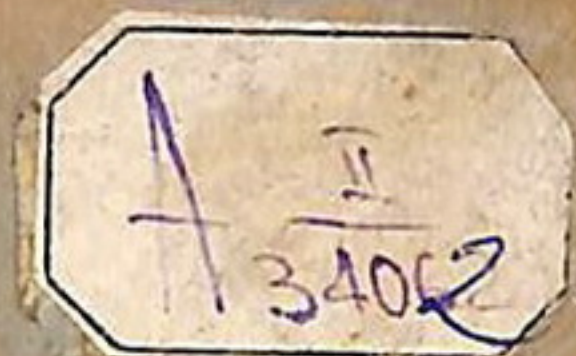
Քաղաքական գրականության պետական հրատարակչության տպարան,
Յերեան Այլաճվերդյան № 65

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.



220034062

[254]



9160 30 4

М. ПАГЯН

СОВЕТСКАЯ АРМЕНИЯ ЗА ДЕВЯТНАДЦАТЬ ЛЕТ

Государственное издательство политической литературы

Москва ● 1939